

Hlava druhá:

Podpory výměny.

§. 174. A) Míra a váha.

Dobrá míra jest totiž důležitou pomůckou při porovnávání předmětů za příčinou jich vyměňování proto, poněvadž podstatu předmětů neznajíce určujeme je toliko vedlé toho, jak se nám jeví v prostoru, času neb účinku. Dle toho rozeznáváme trojí míru *prostornou, časovou a sílovou.*

Míry jsou tím dokonalejší, čím více pokračuje hospodářství společenské. V prvních počátcích jeho jsou míry velmi neurčity. Údy lidské jako palec, loket, hrst atd. slouží za měřítko prostoru; úkazy kosmické jako ~~sutřání dne a noci, zimy a léta, jara a podzimu~~ atd. slouží za měřítko času; některé ovoce za měřítko tíže. Tak vážili černoši Šangallasští zlaté zrní dle bobů; Angličané určili váhu 1 penny na 32 zrní pšeničných. Spůsobem tím vznikla *přirozená soustava měr*, kteráž byla čím dále tím více zdokonalována. Základní míry schovávali pečlivě co *míry posvátné*. Tak byl Winchester přechovárnou měr takových v Anglicku. Pokrokem hybozpytu výnasnažujícího se změřiti nejmenší části prostoru, času a tíže a opravujícího proto neustále nástroje své, zdokonalili míry tak, že přírodozpytci naši měří rychlost světla, obnášející 42000 mil za sekundu, vypočítávají délku vlnky paprskové obnášející sotva $\frac{1}{1,000,000}$ palec, rozeznávají $\frac{1}{35,000}$ uhlu. Totéž platí o měření tíže. Lučebníci naši dovedou vypočítati nejenom mnoholi váží vzduch, nýbrž i části jeho; nejenom tíži rozdílných částí vody, nýbrž i těl neozbrojeným okem neviditelných nálevníků!

Jestli dokonalost míry a váhy následek pokroku věd, musela se během času vyvinouti veliká rozmanitost měr a váh. Kde ustálena jednou některá soustava a zvykem zakořeněna, nerado od ní upouštěno. Rozmanitost ta byla tím obtížnější, čím více zmáhala se výměna mezi národy! Ode dávna směřováno tedy k zavedení jednoty míry a váhy, až konečně jako v mnohém jiném ohledu učinila revoluce francouzská i zde rozhodný krok. Uzavřeno, aby po celé Francii zrušili různici se míry a váhy a zavedli nové dle jediné soustavy. Za základ této přijat métr (mètre) t. j. $\frac{1}{10\ 000\ 000}$ čtvrti poledníka taženého od severní točny

k rovníku. Soustava metrická vešla kromě Francie v užívání též v Itálii, Belgii, Holandsku, Řecku a částečně v Německu a Rakousku.

Ačkoli změna soustavy obvyklé s velikými spojena jest obtížemi, ano opatření nových měr a vah veliký vyžaduje náklad a veškerá ustanovení míry a váhy v smlouvách a veřejných knihách obsažená vedle soustavy nové musí býti změněna: *přece jsou výhody z jednoty míry a váhy vyplývající tak veliky, že by bylo žádoucí, aby metrická soustava všeobecně byla přijata.*

B.) Prostředky dopravovací.

a) D r á h y.

§. 175. I. Přirozené.

Přirozené dráhy k dopravování platnot jsou řeky, jezera a moře. Na nich byla nejprvnější sídla lidská a hojnější průmysl a bohatství v dobách národů pokročilých. V našem věku postarala se sice vymýšlivost lidská o dokonalejší dráhy vnitrozemní, nežli jsou řeky a jezera; přece ale ostanou řeky a jezera vždy důležité pro zvláštní výhody, kteréž mají proti dráhám uměleckým. Výhoda jest ta, že voda a vítr, tudíž síly člověku zadarmo sloužící, zastupují místo drahých sil zvířat a páry, a ještě dražších sil lidských. Zvláště vyniká výhoda tato při zboží velikého objemu, jako dříví, obilí, dobytka atd. Ovšem musí míti národ ústí řeky v držení svém, jinak jest u výměně mezinárodní závislý na cizině. Jaké neštěstí pro národ Slovanský, že ztratil ústí Visly, Labe a Dunaje! Z důležitosti, kterouž má držba ústí řek pro hospodářství národa na poříčí jejich usídlého, vyhlíží, že nesmí štítit se obětí, ano i války, jedná-li se o vydobytí výhody této. Jest ovšem prostředek jenž národu nemajícímu ústí řek svých ve vlastní moci přece výhod z ní vyplývajících bez války a výboje poskytuje. Jest to *celní smlouva a celní jednoty*, o nichž co předmětech do hospodářství státního náležejících, bude promluveno teprve v díle druhém.

Národ mající ústí řek svých ve vlastní moci súčastňuje se druhé přirozené dráhy výměny, dráhy to *námořské*. Nejenom že zbaven jest nutnosti, požívat službu cizého vždy drahého tržebnictva, má též tu výhodu, že může v cizích světa dílech zakládati osady, mohutné to zdroje rozkvětu domácího průmyslu, přivážeje z nich potřebné suroviny a nalézaje v nich rozsáhlé trhy pro to-

vary své. Přirozené dráhy tyto staly se za našeho věku mnohem důležitější vzniknutím paroplavby. Dopravování osob a statků stalo se rychlejším nejenom tím, že vítr parou jest sesílen, nýbrž i vymaněním lodí ze závislosti od větru a proudu.

Vedlé přirozených podporují výměnu

§. 176. II. Dráhy umělecké.

Prvními dráhami uměleckými byly *upravené cesty*, po kterýchž brzy následovaly *silnice*. Již staří Egypťané stavěli silnice s příkopy. Řekové vykládali cesty kamením. Etruskové posypávali je štěrkem, čedičem ho pokrývajíce a po obou stranách pěšiny zakládajíce. Jak daleko to přivedli Římané v stavění silnic, vysvítá ze zbytků za věku našeho vykopaných a po 2000 letech dobře upotřebitelných.

Na silnice následovaly brzy *průplavy*. Ty mají před řekami ~~tu výhodu, že jsou dráhy co možná nejkratší a tudíž spojením~~ nejrychlejší. Však výlohy na prokopání, opravování a vydržování jsou tak veliky, že zřizují průplavy jenom tam, kde se jedná o spojení důležitých poříčí.

Nade všecky umělecké předčí ale dráhy železné. Vynálezem Stephensonovým zrychlena výměna desateronásobně! Za našich dnů dostačí nám několik hodin k uražení cesty, ku kteréž bylo někdy zapotřebí několik dní. Výhody té požívá chudás i boháč v stejné míře. Před tím mohl si tento objednat zvláštní poštu, což onen ovšem nemohl. Nyní jede v první třídě touž rychlostí jako onen v poslední. Železnice poskytují tudíž větší výhodu třídě nezámoužné, než li zámožné. Oběma přináší ale nejenom užitek z rychlosti povozu přímo vyplývající, nýbrž i ze sblížení měst a krajin, zemi a moře, hor a rovin a ze živosti výměny duševní, kteráž se den co den vyvíjí častým stýkáním rozličných národů. Uvážíme-li, že dokonaná a z části posud pletená železničná síť zeměkoule naší zaujímá okolo 20.000 rak. mil, že by v rovnou čáru rozvinuta nejenom spojila zemi s měsícem, nýbrž i na 68.000 kilometrů ještě dále běžela, že by se kolem zeměkoule třikráte dala otočiti, a že bychom v padesáti dnech kolkolem mohli urazit cestu, ku kteréž potřeboval Ferdinand Maghellan tři léta: učiníme si poněkud poněti o zrychlení výměny, kteréhož dostalo se nám dráhami železnými!

Pro důležitost dráh železných zdokonalujeme železnou síť vlastní své a súčastňujeme se podniknutí toho i co hospodářové

soukromí. Činíce tak, budeme hospodařiti směrem v skutku národním a tudíž i soukromníku hmotný užitek přinášejícím. *Nebo zakládání železnic jest nejhlavnějším prostředkem k odstranění neblahých následků rozdělení práce naší společenské v továrnickou německou a rolnickou českou, jelikož sblížuje rolníka s továrníkem, láká ho k účastenství v továrnictví a vymaňuje z nadvlády drahých prostředků obapolné výměny.*

Další prostředky dopravní jsou:

§. 177. b) Pošta a telegraf.

Železnice zastínily nejdůležitější z dřívějších prostředků dopravních: povozy poštovní. *Pošty* jsou ústavy zanášející se pravidelným, rychlým a bezpečným dopravováním osob a zásylek. První pokusy známy jsou z dějin Perských. Vedlé Horodota a Xenofonta byla celá Perská říše poseta stanicemi, vzdálenými od sebe asi den cesty, a opatřenými jízdními pacholky, přijímajícími listy na jedné a dodávajícími je na stanici druhé. Na způsob perských zařídil pošty v Římě císař Augustus a v středověku Karel Veliký. Až do XV. století neměly pošty nižádné důležitosti soukromohospodářské, sloužíce výlučně důležitostem vlád. Teprve ku konci XV. století vystupovaly v službu hmotné a duševní výměny soukromé, když je zařizoval ve smyslu nynějším Roger Thurn-Taxis. Však byly drahým služebníkem byvše přijaty mezi regály panovníků evropských. Ano ještě podnes domnívají se hospodářové politici, že účel pošt, totiž pravidelnost, rychlost a bezpečnost dopravy, vyžaduje, aby zůstal ústav tento regálem, t. j. aby měl stát výlučné právo pošt zřizování a vedení. Jiní odvolávají se ještě k tomu, že jenom tímto způsobem docíliti možná lacinou dopravu a neporušenost tajemství listovního. Však zdá mi se, že jest to podobně mylné a nedůsledné rozumování, jaké doleji seznáme vzhledem ku svobodě bank. Kde se to hodí do krámu, vyhlašuje škola národohospodářská obmezování obchodu za pramen netečnosti, liknavosti a povrečnosti práce; proč mají činiti pošty výjimku z dostavníků, železnic a ústavů dopravních vůbec, kterýmž slibuje zdaru toliko za svobodné soutěže? Myslím, že jest-li kde svobodná soutěž vůbec na svém místě, právě poštám byla by blahodárna. Nebo soukromní soutěžitelé zajisté by se přesvědčili, že jim dá obecenstvo jenom tehdy přednost před státem, jest-li lépe vyhoví nárokům na pravidelnost, rychlost a bez-

pečnost dopravování. Co se ale dotýče láce a šetření tajemství listovního, zdá mi se, že by podnikatelé soukromní tak dobře dovedli zařídití černé kabinety, jako pošty státní, a že by poštovné spíše klesalo za poštování soukromohospodářského, než-li když považováno za regál požitkový, jenž pro docílení hodného výtěžku slouží obecenstvu toliko za vysoký plat.

Pošty prý doplňuje telegraf. Sluší říci: *pošty zastihuje telegraf*. Kdo necítí důležitosti slov těchto! Hospodářství novověké nepřešlo na ústavu, poskytující možnost, že vložením listu do nejbližší schránky listové sděliti můžeme v několika nedělich zprávu na tisíce mil vzdálené Indii a Americe; zvolilo si posla ještě rychlejšího, posla, jenž okamžikem dolétá na místo tisíce mil vzdálené. Posel ten jest jiskra elektrická. I telegraf jest výlučně v držení státním. Však *títěž důvodové, kteříž byli uvedeni pro svobodu poštovníctví, mluví i vzhledem k telegrafu proto, aby domáhali se soukromníci svobodného účastenství v podniknutí tomto, aby důležitosti státní dostatečně mohou býti chráněny přiměřenou dohlídkou se strany vlád.*

Další podporou výměny jest:

§. 178. C. Továrnictví.

Porovnání dvou hospodářů, z nichž první žije v kruhu, majícím ve středu svém květoucí továrnictví a druhý uprostřed jednotvárného rolnictví, přesvědčí nejlépe o důležitosti, jakouž má továrnictví pro výměnu. Předpokládaje, že jsou oba stejně pracovití, přičinliví a podnikavi, brzo shledáš veliký rozdíl mezi obapolným úspěchem hospodářství jejich. Majíce oba stejnou vůli, vyměníť plody práce své, nestejnou nalézají k tomu příležitost. První jest v ustavičném styku s továrníky, sousedy svými, druhý schází se jen zřídka s rolníky obce a kraje. První odbývá slámu, kámen, písek, dříví a mnohé jiné k továrnictví potřebné látky; kdežto pro ně druhý u rolnických sousedů svých odhytu míti nemůže. První těží výnosným mlékařstvím, dovázeje továrníkům *den co den* mléko, máslo a sýr; kdežto druhý mezi sousedy odběratelů výrobků těchto nemajících, *nanejvíš jednou neb dvakrát za rok*, obilí své na vzdálený trh dováží. První jezdívá do míst továrnických a přiváží odtud mláto, výtlačky a jiné odpadky pro role svá; kdežto druhý čas tento namnoze zahálí. První stýká se neustále s továrníky, zacházejícími s hospodáři cizokrajnými, cestujícími

na trhy zahraničné, znajícimi cizé národy, jich zvyky, obyčeje, mravy, umění a vědomosti; druhý obmezen na suchopárnou výměnu jednotvárných náhledů sousedů svých, nemůže užítí zkušeností cizí ku zvelebení hospodářství svého.

To, co jsem pověděl o dvou, platí o hospodářích soukromých vůbec; a nejenom o soukromém, nýbrž i státním. Jediný příklad z hospodářství státního nás dostatečně přesvědčí, aniž by zde byl od místa, jelikož v otázce této stýkají se důležitosti státo- a občanskohospodářské co nejužěji.

Známo, kteraké přízni těšil se u cara Alexandra do Ruska povoláný politický hospodář Storch. K neštěstí národa ruského byl Storch zastavatelem formální svobody hospodářské, a v prsou jeho netlouklo srdce slovanské cítící potřeby národa mu cizého. Car zaváděl v život s nejlepší vůlí kosmopolitické nauky Storchovy, což mělo za následek úplné zničení veškerého továrnictví ruského, kteréž již vynasazením Kateřiny II., zvláště co se výroby železa, plátna a skla týče ne nepatrné dosáhlo výše. Rusko vyváželo obilí, len, konopí, dříví, kože, plachty a provazy a přiváželo lihoviny, vína, skvosty, tkaniny a hebké látky. Následek toho byla závislost Ruska na továrnictví anglickém. Na štěstí národa ruského přičinila se sama Anglie k jeho osvobození! Zpověděvši přívoz obilí ku prospěchu šlechty a přívoz dříví ke prospěchu Kanady, donutila Rusko, aby opustilo nebezpečné bezcestí a kráčelo cestou samostatnou. Pod ochranou mírného cla vznikalo odvětví továrnické za odvětvím. Jak mile začalo se zmáhati soukennictví, nastala poptávka po vlně. Vlnaři, dodávající vlnu soukenníkům, vyměňovali si sukna a látky vlněné. Dříve museli vlnu svou posílati na trh anglický a z Anglicka přivážeti sukna na trhy domácí sta mil vzdálené. Proto byla výměna mezi vyráběčem a zpotřebitelem nad míru loudava. Na sta tisíc rukou k výrobě a výměně schopných odpočívalo v klínu. Objevením jediného tohoto odvětví továrnického na půdě jednotvárného rolnictví, nastala náramná změna. Vždyť jediná suknárna zaměstnává 1000—1500 dělníků obojího pohlaví. Jaký to zdroj ruchu obchodního a tržebnictva pro zemi, kteráž z veliké části v chladném pásmu ležíc, ostala by jinak 6—8 měsíců mrtvou. Kterak rozvojem továrnictví zmohla se výměna vnitřní, vysvitá z toho, že ačkoli r. 1852 prostřední lidnatost na 1 □ míli 650 obnášela, přece bylo obyvatelstvo v jednotlivých krajinách tak nahromaděno, že bylo

v křiklavém poměru k desjatinám půdy na hlavu připadajícím. Byly to vesměs krajiny znamenitého továrnictví, podporujícího výměnu a tudíž i blahobyt a vzrůstání počtu obyvatelstva. Kdežto v gubernii donských kozáků připadalo r. 1850 na jednu hlavu 17 a v staropolské 10, 7 desjatin půdy, přišly v gubernii kostromské na jednu hlavu 2, ve vladimírské 1, 9 a v moskevské 1, 7. Však to jsou vesměs střední znamenitého bavlnářství a plátenictví a moskevská též soukenictví. V gubernii vologdeské připadalo na hlavu toliko 1, 9, v jaroslavské 1, 6 desjatin; v obou květe ale důležité pro Rusko plátenictví. V gubernii kievské a grodnovské připadalo na hlavu toliko 1, 9 desjatin, ve Vilně 1, 8 a v Polsku 1, 4 za to vynikaly všechny soukenictvím. Však nejenom výměna vnitřní byla podporována, též zahraničná veliké nabyla svěžesti. Dle Tegoborského (Études sur les forces productives de la Russie. Paris 1852 I. Str. 487) nabyl vlnářský obchod zahraničný takového rozšíření, že od roku 1846 až 1850 vyvezeno do Asie látek vlněných pětkrát tolik, než-li od roku 1826—1830.

Pro důležitost, kterouž má továrnictví co mohutná podpora výměny, zasluhuje pěstování jeho všemožné péče. V ohledu tom mohou nám ruští bratři naši sloužiti za vzor. Vesničan ruský nezahálí půl léta jako český, nýbrž tkalčí a šije, jirchaří a ševčí, truhláři a zámečníci, robí a vyměňuje tovary své celý čas roku, kdež nevolá ho na pole práce rolnická. Nejvýnosnější obchody, jakéž nechává si u nás nejenom vesničan ale i měšťan od cizinců vzíti, provozuje vesničan ruský sám. Jaké to štěstí pro národ, kterýž by jinak na 60 milionů ramen půl leta měl v klíně!

Nade všechny podpory výměny předčí:

D. Úvěr.

§. 179. Pojem.

Nekonáme-li výměnu z ručky do ručky, jest nevyhnutelnou podmínkou její *úvěr*, totiž důvěra v kohokolivěk, že svěří-li se mu hodnota, on v pravý čas ji navrátí. Kdo má důvěru, *dává úvěr*; kdo ji požívá *má úvěr*. Kdo má úvěr, *dostává na úvěr*; kdo dává úvěr *uvěřuje*. Uvěřena-li záplata za plnění nějaké, vzniká *poměr závazný* (obligační). Věřitel nabývá za plnění své *pohledávku*; dlužník bere na místo záplaty na sebe *dluh*. Jedná-li se o plnění za plnění (facio, ut facias), jsou oba vyměnitelé na vzájem věřiteli

i dlužníky. Jedná-li se o dávku za plnění (do, ut facias), na př. dělník plní dříve, než mu vyplacena mzda, tu plnil na úvěr, a vyplatil-li podnikatel mzdu před plněním, tu byl on věřitelem.

Úvěr zakládá se vzhledem k dlužníkovi na třech stránkách, jichž nevšímání si činívá úvěr hospodářství společenskému nebezpečným. Stránky ty jsou:

a) že dlužník zaplatiti *chce*, což závisí na jeho povaze, vychování, náboženství atd. — *mrazní stránka*. Pak-li vůle tato dosti pevná není, bývá úvěru užíváno k zpotřebě na místě k výrobě kapitálu. K ochraně hospodářství společenského vyhrazují proto zákonodárství ztrátou pohledavky těm, kdož dávají úvěru osobám, o nichž dá se domýšleti, že vůle ona není dosti pevná.

b) že zaplatiti *může*, což zakládá se na jmění buď přítomném buď budoucím, na schopnostech, práci, zvláštních vlohách a sice buď jeho buď rukojmí atd. — *věcní stránka*.

Kde spůsobilost tato schází, buď že zakládáno podniknutí filutářských, kteráž dnes nebo zítra skončiti musí úpadkem a nedostojností dlužníka, zařizujícího na př. veliké závody bez veškerého základu, beroucího útočiště k směnkaření atd., buď že vyráběno bez ohledu na stupeň potřeby až nastane zácpa, (over — trade, l' outrecommerce) skončí rozhodou a zničením dlužníka. Zákonodárství snaží se zameziti reblahé úvěru zneužívání. Tak zavrhl Code Napoléon směnky místní, poněvadž dá se domnívati, že užíváno jich k směnkaření (obmyslenému směnkařství), poněvadž na místě jest možná pohledávky bez smének vyrovnati. Konečně

c) že zaplatiti *musí*, což lze očekávati z právních poměrů společenských, soudní správy, státního bohatství a úvěru atd. — *společenská stránka*.

Zvláště zákony úvěrní musí býti rozvoji společenskohospodářskému přiměřeny, a musí vznikání úvěru podporovati a o rychlé a laciné ukončení pře mezi věřitelem a dlužníkem dbáti. Zákonodárství nesmí býti dlužníku ani příliš shovívavým ani příliš přísným. Je-li příliš shovívavým k dlužníku, není poctivý dlužník dle Smitha lépe na tom, než-li v státech dobře zařízených nepoctivý a lehkomyšlný. Musí totiž vyšší platiti úroky. Je-li zákonodárství naproti dlužníku zbytečně přísné, zavírajíc jej na př. pro dluhy, zbavuje ho poslední možnosti k uspokojení věřitele, totiž příležitosti k práci. Čím výše člověčenstvo pokračuje, tím více nastupuje:

1. *opatrnost věřitelů na místě přísnosti.* Starořímský věřitel mohl dlužníka v konkurs upadlého rozčtvrtiti. Křesťanství zavedlo mírnější zásady. V pozdějším středověku bylo obyčejno odstoupení jmění dlužníků nedostojných. Vedlé toho udržela se ale vazba pro dluby, kteráž z příčiny nadzminěné měla by se odstraniti a na místě ní raději nastoupiti

2. *práce domucená.* Nebo kdežto zde toliko zbavení svobody jest částečno a hospodářsky odůvodněno, není tam ani jednoho ani druhého. Konečně sluší odporučiti

3. *opatření předstízná* prameny dluhů dělání zadržující, na př. odejmutí žalobnosti dluhů povstalých na úvěr dáváním předmětů denní zpotřeby.

Ačkoli rozumná přísnost zákonodárství naproti dlužníku nevyhnutelnou jest podmínkou úvěru, přece bývají zákony dlužní zastaveny, když dlužník dokáže, že by konkursem nejenom sám byl zničen, nýbrž že by se ani věřitelům ničehož nedostalo, kdežto ušetřen, mohl by po čase všecky uspokojiti (Quinquennialia).

Na straně věřitelově rozhoduje o míře úvěru:

a) znalost poměrů dlužnickových ze stanoviska tří uvedených stránek,

b) dobrá vůle a konečně

c) stupeň odvaby nedadoucí mu oslyšeti dlužníka z obavy před možnou ztrátou.

Dle toho, zdali hledí věřitel při dlužníku více na podmínku osobní či věcnou, rozdělujeme úvěr:

a) v osobní, převládá-li stránka mravní a

b) nemovitostní, převládá-li stránka věcná. Úvěr osobní převládá nejenom za doby největší nejistoty práv, nýbrž i za časů největší jich bezpečnosti k vůli vyvinuté zde rychlosti obchodu, již úvěr nemovitostní dle povahy své na újmu bývá. Ten jest opět buď

α) prostý, zakládá-li se toliko na tom, že dlužník zaplatiti může, buď

β) zástavní, pakli spočívá na předmětu zastaveném.

Dle toho zda-li jméno dlužníkově na dlužním úpisu udáno čili nic, rozeznává se úvěr a) *jménovitý* a b) *nejménovitý* (bianco). Konečně dle způsobu osobností smlouvajících se, jest úvěr a) *soukromý* a ten opět α) jedinečný a β) společenský a b) *veřejný*.

Bez úvěru výměna obejití se nemůže všude, kdež mezi obo-

jím plněním přirozená jest mezera. To platí o konání, byť jak říkáme okamžitě mělo by se vyplnit. Však pouhá forma časová, na kterouž výměna jest odkázána, není ještě úvěrem. Náhled opačný, jenž zastává zvláště Cernuschi proto neobstojí, ana pouhá forma časová neplatí pouze při výměně, alebrž jest již závažnou v hospodářství osamělém. Každé působení síly výrobné odkázáno jest k času. Seje-li hospodář osamělý, aby po několika měsících mohl sklizeti, jest si dobře vědom lhůty časové, kteráž leží mezi setbou a žní: a přece nebude ani on ani Macleod nazývati pouhé toto očekávání budoucího plnění úvěrem. Ano možná tu mluviti o důvěře, kterouž klade hospodář v rodnou matku zemi, že vydá plod žádoucí; a přece není svěřeni semene se strany hospodářovy úvěrem, an úvěr předpokládá důvěru, zakládající se na ústrojí života pospolitého. Úvěr jest pojmem majícím smyslu toliko v životě společenském a *jest důvěra, že dlužník povinnosti své v určité lhůtě dostojí.*

Rovněž mylný jest náhled Macleodův (Dictionary of political économy, článek Credit), že úvěr jest novou hodnotou hmotnou. Nepřímým účinkem působení jeho jest buď při lhůtách nepatrných změna držby, buď při lhůtách delších nabývání pohledávky na straně věřitelově a dluhu na straně dlužníka. Tato pohledávka není ale hmotnou hodnotou, nýbrž toliko právní žádosti za hodnotu buď nehmotnou, titulem držby, jest *hodnotou nehmotnou.* Ovšem dá se namítati, že věřitel obdržel úvěrní listinu, kterouž může vyměnit jako každou jinou hodnotu. Však ačkoli jest listina tato skutečně hodnotou hmotnou, přece z toho nejde, že jest jí též *úvěr.*

Účinky úvěru.

§. 180. a) Podporuje výměnu přímo.

Nelze upříti, že má úvěr mnohé temné stránky. Den co den svádí k vydajům příjmy převyšujícím a bývá pěstounem marnotratníků. Zvláště třídě dělnické bývá záhubným, honě ji do sítě malotržebníků. Bývá jí železnou pannou, kteráž oběť svou obejmuvši, nepropouští jí dříve, pokud ji neoloupila o poslední krůpěj blahobytu hospodářského. Dále bývá od vlád zneužíván k přemrštěnému a nezřízenému vydávání náhradků peněžných, hubících neblahými následky úpadku státního celé národy. Konečně bývá

hlavním pramenem flutářství tržebnického, provázeného měny kolísáním a rozhodami otřásajícími základy blahobytu národního. Vzдор tomu jest ale a ostane úvěr nejbohatší podporou výměny, jak z účinků jeho hned seznáme.

Nejpřednějším přímým účinkem jeho jest, že *tvorí kapitály*. J. B. Say tvrdí sice: že úvěr kapitálů netvoří nýbrž je toliko přenaší, jelikož pry osoba vypůjčující si, aby zužitkovala hodnoty vypůjčené, nabyvá takto kapitálů, jinak osoba půjčující se jich zbavuje. Say soudí omylem, ze zvláštního případu půjčky na úvěr vůbec. Jest pravda, že půjčující zbavuje se upotřebením kapitálu, an by ho mohl k výrobě užití sám. Však úvěr nezáleží toliko v půjčce. Ta jest nejřidším případem úvěru. Častější jest případ přenechání surovin továrníkovi a tovaru náležitě připraveného umělci, a výrobku uměleckého umělci dokonalejšímu. Kdežto jest v případě půjčky pouhé přenešení, jedná se v případě druhém o proměnu výrobku k zpotřebě určeného v prostředek sloužící nabývání kapitálu nových neboli o proměnu jeho v kapitál. Kdežto byly výrobky v rukou zapůjčivšího hmotou nečinnou ve skladu lenivě se válející, stávají se v rukou vypůjčujícího činitelem živým účastnícím se výroby byť bylo jen k vůli výdělku úroků, kteréž vypůjčující půjčujícímu musí platiti. Čím větší kde úvěr, tím rychleji vyprázdňujeme a naplňujeme sklady vyráběčů a vyměnitelů. Projděmež jenom sklady pražské. Mnoho-li tu zásob výrobků nejrozmanitějších, kteréž práchnivějí a jinak stářím hodnoty pozbývají. Kdyby mohl způsobiti kdosi, aby veškeré výrobky tyto přešly do rukou vyráběčů, kteříž by jimi co kapitály ozbrojili práci svou: co by tu bylo pojednou hojnosti výroby, jak zveleben byl by pojednou blahobyť naší Prahy! Tento „kdosi“ bohužel jest velmi vzácný host, a mnohý nemyslí na moc tvůrčí, kdož vyslovuje jméno jeho „úvěr.“

Úvěr tedy tvoří kapitály a Dr. L. z Hasnerů jest na omylu vyvraceje Pinto, jenž ve svém „*Traité de la circulation*“ náhled mnou zastávaný vyslovil. Tomu nasvědčuje sám, když praví, že „úvěr sprostředkuje výrobu a zpotřebu. . . . , že úvěr zúrodňuje nejenom síly dlužníka ale i jmění věřitelovo, an ho nenechává prázdniti, nebo užívati bez potřeby.“ Nebo kdo ze jmění nic nevynášejícího učinil jmění užitek dávající buďsi uložením v závodu vlastním buďsi v cizém, ten učinil z fondu prázdnivého fond výrobný — kapitál. Nejpřiměřenějším prostředkem k takovému

tvoření kapitálu jest *akcije*. Usnadňuje každému příležitost, aby mohl z cizího podniknutí těžiti, aniž by se *práce* účastnil. Kdo akcijsky upsal, zapůjčil určitému podniknutí na určitou dobu částku kapitálu za podíl na zisku, nastupujícímu zde na místo běžných úroků.

b.) Úvěr podporuje výměnu nepřímou:

I. Tvoří platidlo (currency) a náhradky jeho:

a) *Platidlo*.

§. 181. Pojem.

V jaké způsobě jeví se tvůrčí ona moc, jejíž přímý účinek na výměnu právě jsme poznali? Základní způsobou jest buď půjčka nebo zápůjčka; buď odevzdání někomu věci nezuzivatelných k užívání bezplatnému na určitý čas, nebo zuzivatelných k libovlnnému vládnutí, aby ale povinen byl ve lhůtě umluvené vrátiti tolikéž, téhož druhu a téže dobroty. Čím častěji a snadněji majitelé půjčují a zapůjčují, tím hojnější jest úvěr. Čím hojnější kde úvěr, tím více nacházíme živlů, kteréž nenáležíce k podstatě jeho přece jím vznikají a pak k rozšíření a upovšechnění jeho pomáhají. Taký živl jest platidlo. Představmež si výměnu, kteráž by byla bez podpory platidla! Hospodář vynlátiv pšenici veze ji na trh. Se strženými penězi jde do nejbližšího krámu zakoupit šatstva, nástrojů hospodářských a kněh pro dlouhé zimní večery. Dojde též do redakce předplatit se na časopis. Jak pak by to vypadalo, kdyby nebylo peněz? Náš hospodář musel by s nákladem svým před sklad, kde by několik pytlů pšenice složil, a kabát za ně vyměnil. Podobně shodil by nějaký pytel před kněhkupectvím a vyměnil by nějaký kalendář. Kdyby byl lacinější, nezbylo by, leč nějakou míru odsypat. Jak pak ale, když kněhkupec nepotřebuje pšenice ale mouky? Tu by musel hospodář buď kalendáře se odříci anebo vyhledati teprvé někoho, kdo by vyměnil s ním pšenici za mouku. K obtížím, spojeným s hledáním, vozením a nošením přibylo by ještě jiných. Jak oceniti obě hodnoty? Jak posouditi za mnoho-li humoru stojí pytel pšenice? Proto tvrdím, že největší díl blahodárných účinků výměny za takovýchto poměrů byl by nemožným. K tomu pře-

svědčení přicházejí lidé všude, kdekoli sestoupili v společnost; ačkoliv výměna toho způsobu není příliš stará. Tak vypravuje Roscher, že ku konci 18 století nabízel lékař Vermontský léky své za koně, tiskař noviny za žito a máslo; v Corientesu že volali ještě 1815 chlapeč po ulicích „síl za svičky, tabák za chleba.“

První důležitý krok nastává výměně na stupni tomto stojící tehdy, když některá platnota dilem pro obecnou upotřebitelnost, dilem pro snadnou schovatelnost a dělitelnost, že od každého ráda bude přijímána, důvěru vzbuzuje, stane se předmětem výměny sprostředkujeme. Tento bývá pak záhy všeobecným měřítkem hodnot a to tím spíše, čím častěji a obecněji výměna jím se sprostředkuje. Jest to zcela přirozeno. Častým vyměňováním dochází ona platnota dokonalého poznání, a čehož člověk nejlíp zná hodnotu, toho nejspíš užívá k porovnávání. Každý z nás hned ví, co může vyměnit za krejcar, groš, zlatku atd.; rozmysletí by se ale musel, kdyby se jednalo o to, co dostati lze za homoli cukru, za měřici obilí atd. Jako žák se zlomky počítající dříve je uvede na stejného jmenovatele, tak i my napřed vypočítáváme, mnoho-li platí ona homole cukru a měřice obilí v penězích a pak teprve odhodláváme se k výměně.

Takovou platnotu výměnu sprostředkující a pospolitosti za měřítko hodnot sloužící nazýváme platidlem.

Z toho vyhlíží, že pojem platidla předpokládá: a) skutečnou platnotu čili hodnotu výměnou změřenou; a b) úvér všech všechněm. Na pojmech platnoty a platidla zakládá se pojem ceny.

§. 182. Cena.

Cena jest platnota platidlem vyměřená. Závisej na obaplném uznání vyměňujících. Uznání to může zakládati se buď více méně na pohnutkách jedinečných, buď na důvodech ve věci ležících. Proto musí se uznání to buď s uznáním lidí ostatních shodovati, buď více méně od něho se lišiti.

α¹) Dle důvodů na měření platnot působících jest cena buď

α²) běžná nebo tržní (market price, cours du marché), t. j. platnota vyměřená platidlem za působení nabídky a poptávky určitého trhu; buď

β³) výrobní, původní, stojící, přirozená (natural price, prix du revient, prix originaire), t. j. platnota změřená platidlem vedlé nákladu na výrobu její vynaloženého. Pod míru tuto nesmí cena

tržební sklesnouti, nemá-li zboží se škodou býti prodáváno a od trhu tudíž vzdalováno.

β¹) Dle způsobu platidla, kterýmž jest platnota měřena, rozeznává Adam Smith cenu

α²) *věcnou* (real price), jest-li platnota vyměřena platidlem z hodnot vyjma peníze záležejícím, a cenu

β²) *jmenovitou* (nominal price), jest-li vyměřena penězi. Je-li platnota peněz na rozličných místech a za rozličné doby rozlična, různí se ceny jmenovité od věcných.

γ¹) Vedlé toho, zda-li stát na měření platnot působí čili nic rozeznávají

α²) *sazbu*, jako za úřadování, služby fiakrů, stravování v hostincích, dopravování na železnicích, parolodích atd. a

β²) *cenu volnou* tvořenou toliko za působení nabídky a poptávky. Na volnou cenu účinkuje se strany nabídky: 1) *výlohy výrobní*, pod kterýžto úhrn prodavač jde jenom v nejhorším případě; 2) *jinaké ceny prodejové*, kterýchž co možná vynasnažuje se prodavač dostihnouti; konečně 3) *platnota platidla*, jehož klesáním cena vzrůstává a jehož stoupáním klesává. Se strany poptávky účinkuje na utvoření určité volné ceny: 1) *spůsobilstv k placení*; 2) *jinaké ceny kupní*, nad kteréž platí kupující jenom v nejhorším případě; a konečně 3) *platnota zboží*.

Rozmanitost a měnivost okolností, na utvoření určité volné ceny účinkujících, musí míti za následek ustavičné cen kolísání. Mnohdy jsou to vyměnitelé sami, kteříž záměrně kolísání platnot způsobují, změnu cen vypočítávajíce. Tak pouštívají se prodavači v ažiotáži, obmezující nabídku k vůli zvýšení cen. Tak zrušila východní společnost indická r. 1652 sady kořenné. Tak ukládají prodavači srozuměvše se zásoby zboží na nějaký čas, aby je od-cizili dennímu upotřebení a ceny tím zvýšili. Mimo to pomáhají si výstavami, ohlášeními, vůbec reklamou. Na tom není dosti. Vypočítavost lidská má pole ještě rozsáhlejší. Uvádí do výměny zboží družné. Aby se odbyl cukr, sníží se co možná káva. Jest-li cena jednoho předmětu příliš vysoká, hledí zavesti náhradky téhož druhu. Naproti dříví zavádí uhlí, naproti plynu petrolej, naproti hedvábí vlnu. Vedlé toho účinkují na kolísání cen nez-měnitelné zákony společenské, o nichž bude doleji promluveno.

§. 183. α) ¹⁾ Spůsoby platidla vůbec.

Za platidlo užíváno u národů rozličných dle stupně jich vzdělanosti a z příčin z místních poměrů vycházejících platnot rozmanitých. Však, kde chová země v lůně svém drahokov, bývá tento podnes přede všemi jinými od pospolitosti za platidlo zvolen. Příčina jest ve zvláštních vlastnostech zlata a stříbra, činících je k účeli tomu především příhodnými. Jsou snadno dělitelny; nebo nepozbývají ceny rozkouskovaním. Jsou všem lidem předmětem obliby; nebo jsou pěkného lesku a milého zvuku. Hodí se mezi platnotami nejlíp k zásylkám; nebo mají velikou cenu při malém objemu. Jsou vhodným hodnot měřítkem; nebo ve proudu času zachovávají cenu co možná stálou a nekolísavou. Konečně hodí se výborně k uschování; nebo netrpíce vodou, vzduchem a ohněm jsou trvalosti nekonečné. Proto sloužilo zlato a stříbro za platidlo dávno před železem a mědí. Proto jest uznána mythologická řada věků, totiž věk zlatý, stříbrný, měděný a železný za historickou. Proto našli Španělové zlato co okrasu obyvatelů Antillských jsoucích ve vzdělanosti své na stupni dětinském; stříbro ale toliko u národů amerických nejvzdělanějších. Tito měli sekery a dláta měděná; a neznali naprosto železa rovněž tak jako staří Egyptčané za časů Hesiodových (Χαλκῷ δ' εἰργάζοντο μέλας δοῦκ' ἔσχε σίδηρος). Abraham koupil od Efrona jeskyni k pohřbu Sary manželky své a „odvážil mu stříbra, jakž oznámil u přítomnosti synů Het: čtyry sta lotů stříbrných běžných mezi kupci“ (Gen. XXIII, 16). Několik set let později koupil Jeremias od Chanameela dvůr odváživ mu sedmnácte lotů stříbra (Jeremias XXXII. 9 a 10.) (Cournot). Vedle drahých kovů užíváno u kmenů lovčích co platidla koží zabitě zvíře, jakožto statků nejobecněji potřebných, nejspíše uschovatelných, pro obchod jejich vývozní nejdůležitějších. N. p. v Hadsonském zálivu sloužila ještě r. 1846 za platidlo kůže bobří. R. 1610 padla do rukou nepřátel ruská kasa, v níž bylo 5.450 rublů ve stříbře a 7.000 rublů v kožích. U kmenů kočujících a s orbou se zanášejících užíváno za platidlo dobytka. Homér vypravuje, že Glaukos vyměnil zbroj svou platnoty 100 volů za Diomedovu měděnou, stojící volů toliko devět. (Ilias, vydání Hoheggrovo VI. str. 199.) Ve zpěvu následujícím popisuje trh v ležení před Trojí. Kupováno víno lemnošské za měď, železo, kůže, voly a otroky. Drakonem a zákonodárstvím starořímským předepsané

pokuty na majetnosti placeny jsou dobyt看em. Tak bylo též u Němců v Anglii a Škotsku. U Čerkesův jsou platidlem až posavad voly, u Kirgisků koně a u Peršanův ovce. Dle místních poměrů užíváno ještě jiných platidel. Tak upotřebeno v Mexiku bohochlebových či kakaových bobů, jichž 8000 v pytli svázaných tvořilo obyčejné platidlo. Mimo to měli za platidlo malé bavlněné šátky a kusy mědě podoby kladiva. Ve Virginii upotřebeno tabáku, v Abyssinii homolí soli, u některých kmenů indických lesklých škořápek. V Sibiři užíváno čaje stlačeného na hranaté kousky, v Číně lastury kauris, perel, jadu, kamene to vysoce váženého, v Africe soli v tabulkách nebo prutech. Mimo to jest tam platidlem cypraea moneta, lastura to na Maledivech se nacházející, bez níž v Kongu, Akře atd. ničehož nekoupíš. Kafrové platí mo saznými kruhy, z nichž zhotoveny jsou pásy jejich. Pás má asi 100 kruhů a za dva pásy dostaneš jednu krávu. Na severním břehu řeky Amazonské užíváno tabulek voskových; v Newfoundlandsku tresek!

β) O penězích zvláště.

§. 184. Pojem peněz.

Všecky uvedené spůsoby platidla jsou v porovnání s kovy vůbec a s drahokvem zvláště jenom bídnými náhradky. Platí-li to již vzhledem k přirozeným jich vlastnostem svrchu již uvedeným, platí to tím více vzhledem k upotřebení jich co *mince*.

Mince jsou ražené, kovové obyčejně okrouhlé plátky na líci a rubu znaky k účelí jejich se vztahujícími opatřené. Nejsou-li hodnoty plné, t. j. jsou-li raženy ze slitiny záležející z drahého kovu a přísady, kterouž jest obyčejně k vůli dosažení tvrdosti potřebné měď, pak sluší při nich rozeznávatí zrno od stříže. *Stříž jest prostá váha mince, totiž drahokovu i přísady; zrno jest váha drahokovu v stříži obsažená.* Tak váží na př. frank 5 gram., což jest jeho stříží; stříbra má 4½ gram., což jest zrnem jeho. *Umění mincovní obralo si za úlohu slívání kovů dle zákonem předepsaného poměru zrna k stříži, jakož i ražení z této litiny kusů jedné váhy, jedné platnoty a jednoho znaku.* Poněvadž ale při nejlepší vůli nelze se vyhnouti, aby se některé kusy nepodařily a předepsaný poměr zrna k stříži se nezachoval, proto jest dovolena jistá chyba, za kteréž mince ještě z mincovny přijímáno — *shovénka, remedium, to-*

lérance. Poměr, v kterémž musí po zákonu státi zrno k stříži nazýván *mincovní ráz*. Tak jest na př. zlatu, z něhož jsou raženy koruna a půlkoruna, mince to spolkové, na $\frac{900}{1000}$ přimícháno $\frac{100}{1000}$ mědi; stříbru, z něhož raženy zlatníky a dvouzlatníky naše na $\frac{520}{1000}$ mědi $\frac{480}{1000}$. Mince jsou trojiho druhu: 1. *pamětné*, t. j. sloužící k upamatování na znamenité události. Nejstarší mince pamětné, jež zachovaly se nám, jsou Alexandra I., krále makedonského (497—454 před Kristem). Mají poprsí královo a jsou z větší části stříbrny. Takovéto mince dali raziti u velikém množství císařové římsí, a již dříve vysoké rodiny republiky. Pak jsou mince 2. *záslužné*, ražené k vyznamenání osob zasloužilých. K oběma účelům sloužily mince od císařů římských ke cti předchůdců svých ražené. Konečně 3. mince *směnné*, sloužící k prostředkování tržby a obchodu (Viz naučný slovník článků „mince“). Někdy pozbývá mince názvu svého z ohledu vnějších. Poněvadž mince evropské na trhu evropském nevážíno, leda k vůli dozorství, nýbrž počítáno, nenazývá se mince mimoevropská, kteráž není počítána nýbrž vážena minci, ale toliko „bullion“ (pruty). Někdy má mince název s pruty (bullion) společný. Tak na př. čteme, že ten který koráb přivezl *comptanty*. To znamená drahokov na hotovosti, a sice buď neražený, tedy pruty, kruby, homole, kotouče, prach atd., buď minci raženou. Nejdůležitější minci jsou peníze, t. j. mince k výměně určené a známkou čísla a platnoty vyznačené. Zda-li Roscher správně penězi (Geld) nazývá kože, dobytek, bobry, vosk, sůl, cukr, čaj atd., posud laskavý čtenáři sám. Dle náhledu mého musí býti peníze z kovu raženy, nebo nebyly by minci. Musí míti známku čísla a platnoty, jinak byly by pouhým platidlem, jako jsou až posud předměty od Roschera penězi nazvané. Proto nejsou ani tak zvané *papírové* peníze skutečnými penězi. Nejsou leč bezúročné dlužní úpisy státní té povahy, že musí je stát vyměnit, chce-li je z oběhu stáhnouti, tudíž pouhý peněžný náhradek, o němž bude pojednáno v hospodářství státním. Ostatně mám pro sebe též autoritu a sice Coquelina, spisovatele francouzského, jemuž zdají se znaky pojmu papírových peněz vším právem býti neshodnými, a jenž směje se axiomu školy anglické, že „peníze jsou spůsoby nejdokonalejší, když papírový.“ Vždyť jsou peníze hodnotami; jak možná míchat mezi ně kusy papíru? Jak rozdílny jsou výkony ražení peněz a tisku papírových poukazek, tak rozdílna jest podstata obou výrobků.

Ražení peněz jest buď vynálezem jako azbuka, číslice, atd. buď uměním, k němuž lidé přišli poznenáhla a po stupních. V starém Egyptě jich nebylo. Na pomnicích, pocházejících ze časů ramsesových, vyobrazení jsou národové podmaněni, ani platí po platek ve způsobě seřazených prstenů a sáčků. První byly prý bez pochyby ze zlata a stříbra, druhé zlatou cetinkou naplněny. Nejstarší peníze Israelitů sahají do času Seleucidů. Stříbro, kterýmž Abraham platil Efronovi (viz článek předcházející), byly pruty (bullion) asi 2½ kilog., nikoliv ale peníze. Slova Vulgaty „argenti probatae monetae publicae“ jsou překladem slov „ἀργυρίου δοκίμου ἐμπόριον“ zakládajícím se na názorech tržby novověké. Nejstarší peníze, kteréž známe, jsou řecky z času prvního tažení Xerxova (480 př. Kr.). V Číně lze za našich dnů velmi dobře pozorovati přechod od užívání prutů kovových k ražení peněz. Prutům zlatým a stříbrným dávají podobu libovolnou. Obchodníci dostavše je do ruky cestou výměny znamenají je stampilii svou; jako bankéři evropští papíry docházející cestou výměny. Poněvadž jim ale schází známka udávající váhu a platnotu, nemůže býti řeči o penězích. Každý obchodník nosí vážky a při každém trhu váží směněné pruty. Vedle toho jsou ale malé kulaté plíšky ražené ze slitiny mědě a cínu nazvané od Číňanů „Tsien“ a od Evropanů sapéky „sapèques.“ Uprostřed mají čtverhrannou díрку, aby se mohly navléknouti. Tisíc tvoří šňůru stojící v jistém poměru s čínskou unci stříbra (Cournot).

Jelikož jsou peníze druhem mince, a tato způsobou drahokovu, mají peníze podíl na všech osudech jeho se týkajících. Proto jsou peníze též měřítkem platnot. Co měřítko platnot musí býti každý peníz v jistém poměru k jedničce jejich, kterouž jest až posavad jisté množství drahokovu. Poměr tento záleží v tom, že onen peníz jest buď jistý zlomkový díl oné jedničky, buď že jest její součinitelem (coefficient). *Poměr, v kterémž stojí peníz k jedničce hodnot, nazývá se číslo peněžné.* Toto stanoví nyní obyčejně smlouva mezi několika státy uzavřená, kteroužto bývá uznána spolu platnota drahokovu. Tak bylo na př. smlouvou mezi Rakouskem a Bavorskem r. 1753 uzavřenou uznáno číslo peněžné dvacetizlatové, dle kteréhož z kolínské hřivny ($\frac{3}{6}$ hřivny vídeňské) čítají 16 lotů bývalé libry pruské a jsoucí rázu 13 lotového raženo 20 penězů „zlatých“ nazvaných. Číslo to pojmenováno, poněvadž v konvenci rakouskobavorské počátek vzalo, konvenčení.

Mincovní smlouvou rakouskoněmeckou r. 1857 zavedeno peněžné číslo nové, dle kteréhož z celní libry zlata, rovnající se půl kilogramu (= 500 grammů), raženo 45 korun nebo 90 půlkorun a z celní libry stříbra 27 tolarů neb 13½ dvoutolarů. Touto smlouvou ustanovena též cena jedné libry čistého zlata na 450 tolarů spolkových nebo 675 zl. r. č. a jedna libra čistého stříbra na 30 tolarů neb 45 zl., dle čehož má se platnota zlata k stříbru jako 15 : 1.

§. 185. Poměr peněz k ostatním kapitálům.

Škola manchesterská myslí si pod kapitálem výhradně peníze, a navrhuje, aby na místě o trhu peněžném mluvilo se o trhu kapitálu. Není to než dobrou důsledností školy této, že dívají se na svět hospodářský skrze okna pisárny, drží toliko peníze za kapitál. Kdyby se jednalo pouze o to, kterak důkladné známosti má škola vzhledem k vědě naší, zajisté bych si nebral práci zmíniti se o otázce položené. Však má to jiný háček. Oni pánové trhu peněžního nestačí hlásati dělníkům, že kapitál jest životní žilou výroby, že proto nutno k tvoření jeho hleděti; že proto zapotřebí opatrnosti při placení mzdy; že kdyby ji ustavičně netlačili, kapitály by zmizely a zastavila se výroba: což by i dělníkům bylo záhubno. Na liščí ta slova klade Dühring krátkou ale dobrou odpověď, aby byla dána též dělníkům příležitost ku postarání o kapitály a aby byla právě k tomu účelu zvýšena mzda. Myslím, že by to postačilo, a že by se nemuselo ani dokazovati, že hromadění kapitálu není hromadění peněz, že peníze jsou velmi skrovná část kapitálů, a že ani všechny peníze kapitály nejsou, totiž ty, kteréž účastňují se v podpoře práce co kapitály prázdni.

Omyl, kterýmž drží peníze výhradně za kapitál, objeven též v díle spisovatele francouzského Michel Chevaliera. Práví, že mylí se řemeslník, říká-li, že jest hodně peněz nebo naopak, může-li si totiž vypůjčiti snadně nebo za těžkých podmínek, a nazývá rolníka bláhovcem, poněvadž dává másti se obyčejnou mluvou držící peníze za kapitál. Však rolník má v případě tomto zdravější náhled než-li proslulý ekonomista. Zná dobře ze zkušenosti, že čím svobodnější jest oběh peněz, tím lepší stav hospodářství jeho. Carey zmíniv se o věci té uvedl zjevy z vlasti své, pravdu tuto ztvrzující. Kapitál spojených států vzrostl prý

od r. 1847—1857 ve spůsobě domů, továren, dolů, lodí a jiného vlastnictví o tisíce milionů, a předce bylo všude viděti poloukončené silnice, prázdníci dělníky, zastavené továrny, váznoucí obchod. Příčinou byl odtok peněz zanechavši po sobě náramnou liknavost ruchu obchodního. Nikoliv kapitálu vůbec, nýbrž jediné peněz se nedostávalo. Kdyby bylo možná naříditi, aby byl podržen, v zemi veškerý výtěžek pokladů Kalifornských bylo by najednou peněz nazbyt, oběh by se zrychlil a blahobyt vyšinul; ačkoli by celé množství peněz, kteréž by do oběhu přibylo, neobnášelo ani půl procenta hodnot veškerých kapitálů země. Slova znamenitého ekonomisty, vyslovená okolo r. 1857, našla skvělého stvrzení o čtyry léta později, když sazba Morillova dne 2 března 1861 zákonně nabyla platnosti. Sazba tato nebyla stavidlem, kteréž by bylo zastavilo odtok pokladů kalifornských. Nejdůležitějším účinkem jejím bylo zrychlení oběhu peněz ve výměně se nacházejících. A zrychlení to mělo za následek, že národ, kterýž ještě před třemi lety zavedení nerozumné soustavy státohospodářské (z r. 1835) odstonával, potlačiti mohl vzpouru států otrokářských, což vyžadovalo nejenom pětiletou službu celého milionu lidí, nýbrž i vydání ročních tisíc milionů dolarů! Rozmnožení peněz, kteréž zavedení sazby následovalo, zajisté nedosáhlo půl procenta hodnoty veškerých kapitálů; a dostačovalo k ohromným výdajům mimořádným. Bláhový byl by tedy, kdož by si pod kapitálem výhradně myslel peníze. *Peníze jsou pranepatrnou však tím mocnější částí veškerých kapitálů země, čím rychlejší jest oběh jejich.* Příčiny poznáme z článků následujících.

§. 186. Důležitost peněz.

Peníze jsou jedním z nejužitečnějších vynálezů důmyslu lidského; nebo mají v oboru hospodářském tentýž úkol, kterýž má uhlíčenatka v přírodě. Jako tatq život u věčném kruhu udržuje, všemi říšemi přírody obíhající, tak sprostředkují peníze život hospodářství společenského, kolující rozmanitým pletivem ústrojí jeho. Kdosi porovnal úkol jejich s tím, kterýž má krev v ústrojí živočišném; nebo peníze rozvádějí statky po celém ústrojí společenském, kdekoli jich zapotřebí. Velikým dobrodiním jsou prostředky spojovací. Čím lepší silnice, mosty, pošty, železnice, plavba, telegrafy, tím snadnější jest sblížení vyráběčů a zpotřebitelů, tím snadnější a dokonalejší výměna. Však nade všechny prostředky

spojovací jsou výměně užitečnější peníze. Abychom porovnali užitek, kterýž přináší tentýž úhrn, obrácený na prostředky spojovací a na službu peněžní, volím následující příklad. Parník dopravující zboží mezi Austím a hranicemi saskými stojí 30.000 zl. Dejme tomu, že dopravuje ročně 50.000 ctů; a porovnejmež užitek onoho kapitálu s tím, kterýž dává 30.000 zl. co platidlo. Služba každého jednotlivého zlatého v oběhu se nacházejícího jest zajisté nemálo menší celého úhrnu 30.000 v parníku uloženého. Pozorujmež užitek, kterýž dá majetniku, prvé než vytratí se z kapsy jeho. Za půl zlatého může zaopatřiti si oběd, k němuž několik set lidí účinkovalo sjednocenou prací svou. Rolník oral, vláčil, sel, sklízel, mlátil a vezl do mlýna a z mlýna. Každá z prací těchto děla se nástroji při jichž výrobě zúčastnil se celý voj dělnictva a podnikatelstva. Totéž platí o vystavění mlýna, rozličných strojů, hřidel, vřeten, běhounů, košů, korčáků, lubů atd. Mouka byla přivezena do města hostinskému. V kuchyni hostinské zanášelo se několik osob s přípravou mouky k určitému pokrmu. Nepatrná vařečka, kterouž zadělávají mouku, předpokládá práce drvoštěpa, jenž někde v Šumavě dříví kácel, práci průměře vynaloženou na zhotovení prámu a doplavení jeho na místo určité, jakož i práce dělníků vynaložené na upravení řečiště. Každá lžice, vidlička, nůž, předpokládá práce horníků a továrníků, oněm nástrojů hotovujících a šlechtěním kovů od těchto dobytých se zanášejících. Podobné úvahy učiní laskavý čtenáři o ostatních plodinách k obědu připravených: o mase, nápojích a ovoci. Uvaž, kolikátý díl onoho půl zlatého uspořilo ti práci, kterouž by ti jinak dalo obstarání potřebné soli buď z Věličky, buď ze Solnohradska; kolikátý díl jediného krejcaru uspořilo ti všecku práci, kterouž dalo by ti zaopatření koření ceylonského ze vzdálenosti asi dvou tisíc mil kolikátý díl výlohy tvé připadá na upotřebení časopisu, jenž k pohodlí tvému v hostinci jest vyložen atd. atd. Pak rozvaž, že nesmírná tato řada prací, k jichž vykonání by ti nevystačilo tisíciletí, uspořena tobě částí šedesátitísicí onoho v oběhu nacházejícího se úhrnu 30.000 zl., a že služba tato jednodenní opětována jest den co den. Proto můžeš směle tvrditi, že peníze jsou nástrojem nejzžitečnějším, poněvadž práci nejvíce usporují. Carey porovnáva je následky okamžitého zničení všech korábů světa a všech peněz, přišel k výsledku, že zničením všeho loďstva, museli bychom odepřiti si mnoho výrobků jmenovitě zahraničných a že by

těž část dělnictva práci ztratila, že by ale za to získala domácí výroba; tak že by škoda utrpěná nejenom mohla býti nahrazena, nýbrž že by zničení ono mohlo ukázati se i prospěšným. Jaké následky mělo by ale zničení všech peněz? Veškerá výměna octla by se z části na stupni původním, kdež by vyměňována byla potravina za oděv, práce za potravu atd.; z části vyměňovali by za prostřednictvím toho kterého směnidla a dostavily by se veškeré nehody vynálezem peněz odvrácené. Zmizením peněz zrazila by se pojednou dělba práce a zastavil kruh harmonického vývoje svobody, jedinečnosti, výměny, blahobytu a vzdělanosti.

Vedle peněz a ostatních druhů platidla jsou též mnohé náhradky, jichž tvořením úvěr výměnu podporuje.

§. 187. β) Náhradky platidla.

α²) Peníze nejsou vždy vítaným platidlem. Dejme tomu, že by pět pražských rukavičkářů zasílalo zboží pěti tržebníkům do Petrohradu, odkudž by pět juchtářů zásobilo výrobky svými pět obuvníků pražských. Aby byl uspořen náklad spojený se zásylkou peněz tržebníkům rukavičkářům a obuvníkům juchtářům dostačí, aby juchtáři přijímali peníze od tržebníků, za to ale nařídili, aby peníze, kteréž by dostati měli od obuvníků vypláceny byly rukavičkářům. Tím způsobem byly by uspořeny výlohy, o kteréž převyšuje zásylka peněz zásylku listu, sprostředkujícího i ono stvrzení i ono nařízení. Listem tím jest *směnka, kteráž jest v zákonné způsobě zhotovená listina, zavazující zhotovitele vedle směnčného práva, aby určitý úhrn v určitém čase a na určitém místě buď sám buď skrze jiného zaplatil.* Mimo nadzminěný užitek jest ještě jiný ne méně důležitý, kterýž směnka hospodářství společenskému přináší. Prodavač, jenž musí dáti na úvěr, pomůže si okamžitě k penězům, vystaví-li na kupovače směnku, kterouž se srážkou úroků prodá. Dluh jednoho slouží tu k dosažení úvěru u druhého. Úvěr podporuje tu výměnu a sice tím způsobem, že utvořil náhradek platidla. Pro nebezpečný užitek svůj jest směnka hodnotou, kteráž ve výměně určité platnoty nabývá. Ta kolísá ustavičně kolísáním nabídky a poptávky, čímž mění se též *cena směnky čili měna směnčn.* Jest pak měna v rovni (*al pari* neboli cena směnky rovná se úhrnu, na kterýž směnka svědčí), jest-li tolik směnek nabízeno, na mnoho-li jest poptávka; *nad rovní (nad pari,* nebo cena

směnky převyšuje úhrn, na kterýž tato svědčí), jest-li nabídka ostává za poptávkou, a pod rovní, jestli jest tomu naopak. Na př. stojí-li mne směnky, za kteréž se mně má v Paříži 100 vyplatiti v Praze též 100, pak jest měna v rovni; stojí-li 105, jest 5% nad rovní a Praze nepřízniva. Rozdíl mezi měnou a úhrnem směnečným nazývá se, je-li nad rovní *směnečná láže* (avance, *agio*), je-li pod rovní, *ztráta* (*perte*). Rozdíl ten má své meze, a láže není nikdy větší, nežli jest úspora nákladu vyplývající z užívání směnky na místě placení na hotovosti. Meze láže jsou tedy: 1. místní cena drahokovu, 2. výlohy se zásylkou spojené a 3. pojistné. Žádal-li by vlastník směnky nad součet sčítanců těchto, dá dlužník přednost placení hotovými. Jelikož ze sčítanců oněch dva poslední více méně stálejšími jsou, a o součtu, kterémuž se láže vždy přibližuje, především místní cena drahokovu rozhoduje, *jest měna směneční tlakoměrem místní platnoty peněz*. Místní cena drahokovu jest ale tím větší čím více tam předěi přívaz zboží nad vývoz, nebo jinými slovy, čím trpnější jest tamější obchod, neb čím více zavázáno jest tamější obchodnictvo cizím věřitelům. Proto *jest měna směneční též tlakoměrem rozvahy (balance) obchodní mezi rozličnými místy*. Na tom není dosti. Poněvadž čím více doma platiti musíme za směnku na některé cizí místo, tím větší platnotě těši se u nás tamější peníze; a jelikož za více peněz více dostati lze zboží; a protože cizí zboží téhož druhu více nehledáme nežli domácí: proto *jest měna směneční tlakoměrem cen zboží vůbec*. Nepříznivá měna směneční pokud jest následek rozmnožení cizích pohledávek sama se opravuje. Jest-li silným přívazem láže příliš vystoupila, počíná zmáhati se vývoz, ku kterémuž vybízí cizího obchodníka stoupající cena peněz jeho. Tím množí se pohledávky obchodníků domácích, což tlačí zase měnu směneční. Jinak zaviněna-li jest vysoká měna směneční *porušením peněz*. Tu není svéopravy; zde zapotřebí *odstranění nedostatku*, jenz bývá nejbohatším pramenem měny kolísání.

β²) Daleko menší důležitosti, jelikož přisnosti práva směnečného postrádající, jsou *listky slibné* (promissory notes), t. j. listiny, v kterýchž vydavatel slibuje, že určitý úhrn po vidění splatí. Listky ty jsou výhodným náhradkem platidla, jelikož dávají obchodníkům možnost, obchoditi nejenom kapitálem, nýbrž i úvěrem; a nejenom úvěrem na vlastním kapitálu spočívajícím, nýbrž i úvěrem cizím. Náhradku tohoto užily záhy již vlády k tomu cíli,

aby si zjednaly bezúročnou půjčku. Takové listy slibné od vlád vydané nazývají *papírové peníze*. Jiným náhradkem platidla jsou:

γ^2) *obchodní poukázky*, t. j. listiny, kterýmiž se jednomu přikazuje, aby druhému určitý úhrn zaplatil, a druhý tímž žádá, aby peníze přijal. Užíváme jich nejvíce v oběhových účtých, kdež se platí neb platiti dává vydáváním a přijímáním poukázek na jednatele. Nejdůležitější poukázkou jest za našich dnů *šék* (check), t. j. poukázka na banku od obchodníků, kterýmž jest společnou pokladnou. Otěčinou důležitého náhradku tohoto jest Soustátí Americké. Tam a v Anglii utvořil se totiž obyčej, že jednotliví obchodníci na místě, aby sami pokladnu měli, peníze a pohledávky speněžitelné do bank ukládají (*comptes courantes*), kteréž na poukázání obchodníků (šéky) vyplácejí. Vydáním šéku *nevzniká* teprve pohledávka, nýbrž jest poukázáním na pohledávku již vzniklou. Proto liší se jak od bankovky a vlastní směnky, tak od tažené směnky splatných po vidění, poněvadž první dvě nejsou poukázky, nýbrž listiny slibné a druhá předpokládá přijetí a nepředpokládá předcházející úhrady, což u šéku jest naopak.

Nejenom tvořením platidla a náhradků jeho, úvěr podporuje výměnu též:

§. 188. II. Úsporou platidla.

(Úvěr účtový.)

Výměna děje se mnohdy beze všeho platidla na základě *odúčtování neb vyrovnání dluhu dluhem* (kompensace). A kupuje na úvěr od B a B od A. Rozdil bývá zaplacen v penězích. Spůsobem tím může se vyměňovati též mezi třemi a více osobami. A dal na úvěr za 100 zl. B, B C a C zase A. Na místě aby B platil A, a tento C, splnomocní B vyměnitel C, aby zaplatil na místě jemu A. C jsa zároveň věřitelem A, neplatí mu hotovými, nýbrž jednoduše mu to odpiše. Takové vyrovnání mezi třemi neb více osobami nazývá se *snášením* (skontování). Aby si práci tu usnadnili, umluvili se obchodníci znamenitých míst obchodních, že nebudou jeden k druhému za příčinou splácení (inkasso) zůstatků (saldi) choditi, nýbrž že se budou v určitou dobu na určitém místě scházeti a tam veškeré pohledávky své snášeti. Obyčej ten trvá v Anglii již od r. 1780 a domy, kdež se obchodnictvo k účeli

tomu schází, nazývají tam clearing houses. *) Dvakrát denně schází se tam obchodníci mládeci; jednou aby pohledávky předložili, a pak aby porovnavše předložené s knihami pisárny své zůstatky (saldi kompenzační) vypočítali. Hlavně jsou to šéky, s kterýmiž bankérové k odúčtování do snáširen přichází. Bankér A předkládá bankérovi E šéky zákazníků jeho B, C a D, kterýž je odúčtuje od šeků zákazníků F, G, H, jichž vyplacení přísluší bankérovi A. Na místě zaplacení šeků B, C a D hotovými, předkládá bankér E šéky F, G a H. Takové šéky, kteréž se předkládají k *odúčtování*, nazývají *crossed checks* a tento způsob odúčtování (*crossing*) šeků může se dít jenom mezi bankéry. Úhrn, jenž po odúčtování zbývá, dělá sotva 5% úhrnů, kteréž by se jinak hotovými spláceli musely. Však ani tuto částku nesplácí, nýbrž od r. 1854 poukázkami na anglickou banku zapravují. Ba ani tato úspora platidla nepostačila podnikavému duchu obchodnickému. Úspora dala se ještě zdokonalit a sice v ten způsob, že si obchodníci i to navštěvování snáširen uspořili, splnomocnivše určitého jednatele k *zapiš-* a *od-pisování* (účtování, *conto- corrent*) pohledávek svých. N. p. má-li A pohledávku na B, zapiše ji jednatel na credit A a na debet B; stane-li se A dlužníkem C, odpíše se credit A a připiše ku credit C. Zbydou-li zůstatky, připišou oprávněnému a odpíšou zavázanému. Za práci tuto má jednatel odměnu, záležející z provise při každém přenešení nebo těžení s penězi v pokladně se nacházejícími.

c) Úvěr podporuje výměnu přímo i nepřímo pomocí bank.

§. 189. Banka a bankér.

Není v tom odporu, když na jedné straně ukazují na blahodárné účinky úvěru záležející v tvoření peněz, a na druhé straně v obmezování jich počtu? Zajisté že nikoliv jako ho není mezi snažením hospodářovým, zaopatřiti si chováním zdravých a silných koňů prvního prostředku dovozního a mezi starostí jeho, ušetřiti a uspořiti jich tím, že upotřebuje na místo nich vody, páry atd. Že v tom odporu není, to dokazují ústavy, kteréž jak tvořením tak úsporou platidla se zanášejíce, výměnu co nejvydatněji pod-

*) Domy ty mohli bychom nazývat, poněvadž k snášení dluhů slouží, *snášírny*.

porujou. Abychom ústrojí jejich seznali, vystavíme si je po návo-
du genetickém. Mysleme si řadu osob, dávajících si vzájemně
na úvěr. Sládek přenechal statkáři pivo za ječmen, kterýž ještě
ani nekvěte, a slíbil část ječmene krupaři, jenž ho přislíbil ob-
chodníkovi za mouku a kroupy, a obchodník velkoobchodníku za
zboží osadnické, kterouž řadu dle libosti si můžeme prodloužiti.
Mezi statkářem, sládkem, krupařem a obchodníkem postačí snad
smlouva ústní; mezi obchodníkem a velkoobchodníkem bude bez-
pochyby zapotřebí smlouvy písemní. Napsáním nepozbývá smlouva
povahy své. Listina ta nestane se snad tvůrcem výměny. Tím
jest toliko úvěr. Vystavením listiny zjednána toliko možnost, řadu
vyměnitelů do nekonečna prodloužiti a k plnění slibu lepší ochrany
práva si zjednati. Z toho vyhlíží, že čím-li úvěr podporuje vý-
měnu úsporou peněz, nemíním tím snad zastoupení jich známka-
mi papírovými, nýbrž chci říci, že *úvěrem lze docílití výměny rovněž
tak bez sprostředkování peněz, jako placením z ručky do ručky.*
(„Il s'agit tout simplement d' arriver à se passer de la monnaie dans
les échanges indirects, comme on s'en passe fort bien dans les
échanges directs.“ Coquelin.) Dá se ale očekávati, že listiny úvěrné
budou se těšiti stejnému úvěru jako peníze? Vystavené od je-
dnotliveců požívají úvěru toliko v kruhu nepatrném, jsouce při tom
v oběhu svém zdržovány ustavičným převáděním na jméno dru-
hého. Jak blahodáren byl by ústav, jenž by odpomohl vadám
těmto, tak že by peníze vyměnitelům staly se zbytečnou obtíží!
K čemu přijímají vyměnitelé peněz za zboží své? Zajisté, aby
měli, čímž by zaopatřili si hodnot žádoucích, nikoliv, aby měli *pe-
níze*. Zjednej jim prostředek, kterýmž by přišli k cíli bez peněz,
a rádi se jich odřeknou. Takovýmto prostředkem jest *banka*, t. j. *ústav
saložený k upověchnění úvěru*; nebo jinými slovy: *ústav sloužící
úvěru upověchnutím základních úkonů jeho, totiž zúrodnění kapitá-
lů, tvoření a spoření platidla*.

Držitelem banky, *bankérem*, jest buď stát buď soukromník,
a tento opět buď jedinec, buď celá společnost, kteréžto rozdíly
v podstatě věci nic nemění.

Bankér, jímž míním tudíž držitele banky vůbec, jest osobou pro
výměnu velmi důležitou. Kdyby každý vyměnitel užil listin úvěrních
za zboží přijatých ku koupi zboží nového a kdyby prodavač jich
přijal a zase nového našel jich přijimatele, a kdyby vyvinul a udr-
žel se takto oběh listů těch povšechný: nebylo by k oběhu papírů

obchodních zapotřebí nižádných prostředníků. Když by došla lhůta platební, sešli by se obchodníci a vyrovnali mezi sebou veškeré pohledávky. Však takovýto volný oběh předpokládal by:

a) aby se veškeří obchodníci dobře znali, jelikož by nemohli jinak si důvěřovati;

b) aby vždycky rychle mohli se naléztí a srozuměti;

c) aby platnota papírů rovnala se vždycky platnotě žádané, nebo úhrnu, kterýž má se vyplatiti; konečně

d) aby při vyrovnání součtů credit a debet úplně se shodovaly.

Poněvadž všeho toho není a na mnoze býti nemůže, má výměna zapotřebí prostředníků, kteříž pro ni pracujíce a tudíž z ní těžíce náleží do třídy *tržebníků*, o kteréž doleji bude pojednáno.

Ti, kdož oběh papírů obchodních sprostředkují, jsou dvojího druhu: Jedni hledají přijímatelů, na účet jmětelů, aniž by jim samým na osudech papírů oběžných záleželo. Nazývají se *jednatele směneční* (*agents de change, courtiers*). Druzí hledají přijímatelů na vlastní účet, zaplativše dříve platnotu držiteli prvnějšímu. To jest hlavní úlohou bankéřů, zanášejících se srážkou (*eskomptem*), t. j. koupí papírů jim předložených se srážkou úroků ode dne koupí až ke lhůtě platební běžících. Bankér skládá listiny předložené do tobolky (*portefeuille*) a vydává na místě jich poukázky vlastní, ruče známým a úvěru daleko široko požívajícím jménem svým za okamžité, bezobtěžné a bezeškodné vyplacení. Dává též *úvěr osobní* (*crédit à découvert*), a není jenom *prostředníkem*, on má též úlohu *pojišťovatele* a sice z dvou příčin. Stojí ve spojení s valným počtem obchodníků, zná výborně místa, kdež možná kapitálů nejlépe uložiti a pojišťuje osobní známostí světa obchodního všem přátelům svým jisté kapitálů zúrodnění. Mimo to znamená stam-pilíř papíry rukama svýma prošlé a obohacuje jich takto úvěrem, jemuž těší se osobně.

Pokud jest bankéř nutným nástrojem obchodu a neodčinitelným tudíž tržebníkem, má pro výměnu nesmírnou důležitost. Usporuje obchodníkům starost a namáhání s ukládáním papírů spojené. Na místě sta cest dostačí jediná k bankéřu, jenž okamžitě hodnotu vyplácí. Pokud ale užívají vyměnitelé bankéřa mohouce obejítí se ho, tu ovšem zavádí zbytečnou překážku, rozmnožující tření a zdržující pohyb a ruch v ústrojí výměny. Dvojí tento možný účinek činnosti bankéřovy znamenati lze nejlíp na nejdůležitější listině od něho vydané, kterouž jest:

§. 190. Bankovka.

Bez bankovky byla by pomoc, kterouž bankér úvěru poskytuje, velmi nedokonala. Nebo přinucen směniti list před lhůtou platební, tratil by obchodník částku jmění svého a veliký počet neznámých rubopísečů přiváděl by jej vždy do rozpaku, má-li přimjouti čili nic. Čím větší by mu se zdálo býti risiko, tím větší srazil by si částku, tak že by upotřebení obchodní listiny úvěrní ode dne vydání až ke lhůtě platební přišlo hezky vysoko. Na tom zakládá se společenskohospodářská důležitost, kterouž má *bankovka, na ukazatele svědčící a po vidění splatná pohledávka na banku.*

Výměr bankovky jest důležit, poněvadž pod záminkou, že jsou bankovky tak zvanými papírovými penězi, ozývají se hlasy o vydávání bankovek z jediného pramene, kterýmž prý po vyhrazeném svrchovaném právu ražení peněz (jus monetae) nemůže býti nikdo jiný, než banka státní. Dle podstaty své jsou bankovky listinami soukromými; státní noty veřejnými. Bankovky jsou buď úročny buď bezúročny; státní noty toliko bezúročny. Bankovky mají svobodný oběh; státní noty též nucený. Bankovky zakládají se na úvěru soukromém; státní noty na veřejném. Bankovky jsou co obligace au porteur pohledávkou; státní noty věci. Za bankovku můžeš toliko směniti; za státní noty též koupiti. Bankovka jest poukázkou; státní nota obecnou hodnot známou. Bankovkou neplatíš (v pravém slova smyslu), nýbrž dáváš toliko na místě placení (datio in solutum), státními notami platíš skutečně. Zničena-li bankovka, jest možná náhrada; však není náhrady za zkažené peníze. Odkážeš-li někomu v závětu peníze, neobdrží též bankovek, ovšem ale všechny státní noty v jmění tvém se nalézající. Za bankovku musí ti banka vyměnití peníze; nemusí ale stát, předložíš-li mu státní notu. Banka má k výplatě povinnost právní; stát toliko finanční. Bankovka jest papírem na jmětele svědčícím, jako státní obligace a kupony jejich, jako zastavní list, směnka au porteur, lístek železniční, parolodní, koncertní a divadelní, losy a promesy loterní, vůbec papíry, na nichž není udáno jméno věřitele vůbec, anebo naznačeno toliko všeobecným názvem držitele, jmětele, ukazatele, ano i prázdným místem. *Proto nelze říci, že jest podstatou bankovek, aby zastupovaly peníze.* Podstatným úkolem jejich jest zastupování ostatních listů úvěrných. Bankovka má opakovati opět a opět službu, kterouž poskytují ony

jen jednou, totiž při vypršení lhůty platební. Ve lhůtě, v kteréž zavázán jest dlužník vyplatit věřiteli list úvěrný, může bankovka splacena býti bezpočtukráte. Ona má povahu prošlé listiny úvěrné, požívajíc, ačkoliv jest listinou prošlou, přece všech výhod listiny v oběhu se nalézající. Ačkoliv prošlá, nevrací se více do toboľky, odkudž vyšla, nýbrž ráda v oběhu setrvává, dokud stáťím nerozpadne. Vždyť na tom, aby se v oběhu udržela, záleží nejenom bance, nýbrž i jmětelům. Tito plní za života bankovky jediným listem nesčíslných pohledávek; ona užívá zdarma kapitálu v hodnotě, na niž svědčí po celý čas oběhu svého.

§. 191. Úhrada.

Má-li ale bankovka obojímu účelu výhovět, musí požívati důvěry, že za ní stojí jisté množství peněz, za kteréž ji možná každé chvíle vyměnit. Má-li pustit se na daleké moře obchodu tak často bouřlivými rozhodami rozrývané, musí jako loď obezřetně vedená míti řádnou kotvici, kterouž jest dostatočná úhrada, t. j. *zásoba buď peněz a drahokovu vůbec, buď cenných papírů, jichž prodějem v čas potřebí možná prověti si zaopatřit a předložené bankovky vyplatit.* (Bankovka bez úhrady loďka bez kotvice.) Úhrada jest dvojí spůsob: a) *vlastní, záležející z vlastního jmění banky*, a b) *nevlastní, záležející z deposit věřitelů bankovních.*

Vzhledem k úhradě bankovní možná postaviti za pravidlo:

a) *Úhrada může býti menší, nežli úhrnek bankovek vydaných.* Nebo jak v článku o shodě prospěchu bankéra a obecnstva bude dokázáno, nevrací se značné množství bankovek nikdy více k bance. Proto jest zásadou banky francouzské a pruské, a zákonem od 30. srpna 1858 byla též rakouské národní úhrada třetinná, t. j. neobsahující méně nežli třetí díl úhraku vydaných bankovek. Proto dovoluje Peelův bankovní zákon od 19. července 1844 bance londýnské vydání bankovek bez úhrady kovové toliko z výše fondu bankovního, záležejícího z úročných a svobodně prodajných dlužních úpisů státních, obnášejících 14 mil. lib. šterl. Každá nota nad úhrnek tento vytištěná musí býti zlatem uhrazena.

Obou zásad, jak třetinné úhrady tak zákonu Peelova, spojení bylo zamýšleno u nás r. 1862, kdež dovoleno bance vydání bankovek až do 200 milionů zlatých bez kovové úhrady. Částka 200—330 mil. zl. měla býti uhrazena drahokovem v třetině, 330—440 mil. zl. v polovici, a od 440 mil. zl. plná.

Veškeré takovéto předpisy jsou bankám jenom na škodu; a jak veliká úhrada nutná, nejlíp může rozhodnouti banka sama.

β) *Úhrada musí býti tím větší,*

1. *čím větší část její jest vlastnictvím cizích vkladatelů.* Proto jest úhrada banky londýnské po zákonu Peel'ově tak velika, jelikož zlato fondu jejího jest vlastnictvím věřitelů bankovních.

2. *Úhrada musí býti tím větší, čím více obsahuje cenných papírů za doby návalu stěží splnitelných.* To platí zvláště o národní bance rakouské. Zákonem od 12. října 1855 obdržela výsadu na založení banky hypoteční. Ačkoli k účeli tomu vydáním 50000 akcií po 700 zl. ve stříbrné ražené minci rozmnožila fond svůj o 35 mil. zl. a nezapůjčuje peněz, alebrž toliko zástavních listů, přece jest, poněvadž banka za závazní listy tyto jest zavázána, fond její mající v závazku státi za bankovky, způsobem tím velice zeslaben, nehledíc k daleko větší vadě, že z největší části záleží bez toho v stálé, neprodajné pohledávce státu, totiž v státním dluhu, státních pozemcích atd. Každá banka jsoucí postavení takového, rovná se v čas bouře tonoucím, jenž máje ruce svázané nemůže plouti. Jako tomuto utopení, hrozí oné úpadek.

Bezpečnost banky vyžaduje dále, aby

γ) *řídítel banky ustavičně všímá si rozmanitých zjevů obchodních a čím větší hrozí nebezpečí, tím obezřetněji opevňoval úhradu.* Když tedy mysl tržebníků jest rozechvěna, a špekulace přemrštěna; když z velkého množství směnek na půjčku vydaných a zboží sklady přeplňujícího očekávati lze blízkou rozrodu: tu jest povinností banky, aby předešla blížící se bouři, mohoucí ji strhnouti do smrtného jenu svého. Dáli se předvídati, že mnozí z dlužníků bankovních stanou se ku placení neschopnými a že blíží se přival k pokladnám bankovním, má banka dobře uvážiti, zda-li by náhlým zvýšením míry úrokové nepřivolala právě bouři, kterouž chce odvrátiti. Pakli při nejvyšší obezřetnosti není možná záhubu odvrátit, pak nechť okamžitě zavře pokladnu a snaží se učiniti spravedlivé narovnání se všemi věřiteli.

§. 192. Bankérství.

I. *Bankérství převodné (girové).* Tak nazýváme bankérství, zanášející se přijímáním peněz a prutů, kteréž bezpečně ukládá a každému vkladateli pořádně suctuje. Banka, kteráž se tím zanáší, nazývá se převodná, girová, převodna.

Za práci a odpovědnost placena bance jistá provise, tak n. p. v převodně hamburské za každý list v hlavní knize jeden tolar, a když se stříbro z převodny nazpět běře, jeden z tisíce. Dříve byly převodny zvláště užitečny proto, že *drahokov, v sklepích jejich uložený, dobrým jest měřítkem hodnot.* Nebo nejsou ošoupán, kažen a ustříhován, podřzuje hodnotu svou daleko stáleji, nežli kov oběžný. Užitek tento jest nyní nepatrn, poněvadž vlády potřebující dnes úvěru jako plíce vzduchu, nepodřvají ho více kažením peněz.

II. Bankérství přechovací (depositní). Tak nazývají bankérství zanášející se přijímáním drahocenných věcí, jako zlata, stříbra, drahých kamenů, státních papírů, rukopisů, důležitých listin atd. ku schování, kteréž na požádání vrací, dávající si zaplatit, toliko práci a výlohy. Též vydává dle přání vlastníků na hodnoty uschované poukázky postupitelné. Banky takové nazývají přechovací, *schovárny*. Některé banky platí z peněz a drahokovu přechovávaných úroky, hospodařice jimi na vlastní zisk, jenž rovná se rozdílu mezi úroky placenými a běžnými. Takovýto zúrodňitelný vklad, kteréhož schovárna libovolně může upotřebiti, jest zápujčkou, kterouž přitahuje banka kapitály zúrodňující a rozvádějí je na místo potřeby.

III. Bankérství zástavní. Tak nazývají bankérství zanášející se puječováním platidla na jistou lhůtu a beroucí do zástavy rozmanité hodnoty, kterýchž prodává, pakli platidla puječeného v čas nesplácíno. Banky zástavní jsou dvojího druhu: zastavárny a banky hypoteční.

a) Zastavárna jest banka puječující na věci movité (Lombard); jako výrobky drahokovové, šat, prádlo atd. Je-li prvním účelem jejím podpora obecnstva, jemuž se nedostává platidla, nazývána *zastavárnou nižší*; má-li za první účel sloužiti k podpoře tržby, *zastavárnou vyšší*. Zastavárnu od státu zřízenou, jmenujou *zástavním úřadem*.

β) Banka hypoteční puječuje na zástavy nemovitě čili podpůrství. Statkáři, majetníci domů a nemovitostí vřbec dávají bance jistotu hypoteční a vypuječují si od ní platidla pod nižší úrok, než by jim jinak bylo lze od soukromníků obdržeti; obyčejně též pod annuity čili jednoročně splatné malé částky vypuječného kapitálu. Banka hypoteční bývá zároveň bankou cedulní, nedávajíc dlužníku peněz, nýbrž toliko svých bankovek. Někdy nedostává dlužník ani bankovek nýbrž toliko zástavní listy, kteréž teprvé

dle měny musí na burse prodati, při čemž pakli nízko stojí, ztrácí značnou částku kapitálu. Zvláštním druhem listů zástavních jsou akcie prioritní (priority) společností železničních, kteréž před rozvržením zisku a ztráty mezi podnikatele z výnosu železnice jsou zúročeny, spláceny neb slosovány. Někdy jest banka zástavní:

γ) *půjčovna úplná* t. j. banka půjčující na zástavy movité i nemovité.

IV. Bankérství dávající úvěr osobní (crédit à découvert).

V. Bankérství srážecí (eskomptní.)

Jest to bankérství zanášející se skupováním smének, neprošlých kuponů a jiných papírů, srážející ze sumy, na kterouž svědčí, částku rovnající se úrokům, jakéž dala by suma vyp'acená, uložena jsouc na čas dospělosti papíru. Kdežto obyčejně úroky ke kapitálu přirážíme, srážíme úroky eskomptní (escompt, sconto, disconto, srážku úrokovou) z peněz před lhůtou platební vyplacených. Banky eskomptní bývají založeny na akcie, a neobmezujou se na vlastní jmění akcionářů, nýbrž přijímají též v účet peníze cizé, za kteréž pak srážkou berou vyšších úroků. (Srovnej *Náučný slovník: banka.*)

VI. Bankérství cedulní. Toto zanáší se vydáváním bankovek, kteréž na požádání vyměňuje, a sice buď penězi, buď jiným druhem, na př. jednuškami za desítky a stovky. Příležitosti k vydávání bankovek jsou rozmanité: srážení, placení úroků z deposit, půjčky, vyplácení služného státním úředníkům, je-li banka státní atd. Jako banky vůbec, může býti i banka cedulní buď v držení státu, buď soukromníka; a zde opět buď jedinec, buď společnost (Joint-stock-banks). Buď si držitelem ten neb onen, bývá obecenstvo hotovo bankovky k vůli pohodlí přijímají, jen když možná důvěřovati ve správnost banky.

Veliká část not od banky cedulní vydaných udržuje se v oběhu, aniž by byla předložena k vyplácení. Z té příčiny může banka cedulní buď vydati mnohem větší úhrn bankovek, nežli obnáší peníze v sklepech jejích uschované, buď upotřebiti část peněz za bankovky jí přinešených. V tom záleží výhoda banky; neboť bankovky převyšující úhrn peněz ve sklepu uloženy jsou od obecenstva zapůjčeny a sice co úhrn bezúročný, kterýž banka prostředkem ziskonosných tržeb v oběh uvádí. Poněvadž ale banka nezná lhůty, kdy věřitelé budou žádati, aby dluh onen byl splacen, musí při podniknutích svých tržebních hlavní míti zřetel k tomu, aby mohla v čas potřeby rychle peníze stáhnouti a hodnoty za bau-

kovky obdržené speněžití. Je-li důvěra v spůsobilost banky k placení tak pevná, že bankovek přijímáno v úplné hodnotě, na kterouž svědčí, říkáme, že jsou v rovni (al pari), totiž s penězi. Není-li tomu tak, drží každý raději stříbro a platí za ně láži (agio), totiž dává za ně v bankovkách více, nežli by dle svědectví jejich měl dáti. Však mohou i bankovky láži míti, a sice tehda, když jich v oběhu méně, nežli vymáhá potřeba obchodu.

Seznámivše se poněkud s hospodářstvím bankovním, snadno pochopíme důležitost bank.

Zakládejme banky!

§. 193. α) Upověchňujou úvěr přímo.

Důkaz jest velmi snadný po návodu genetickém. V městě X jest velká nouze o kapitály. Mají tam školu se shnilou střešou, dřevým stropem, rozbitými okny, nedostatečným učitelstvem, bez potřebných pomůcek vyučovacích, bez knihovny, sbírky přírodnin atd. a bědujou, že zámožnější občané posílají raději dítky své do města Y, kdež vše naopak, čímž městu peněz uchází. Dále jest tam sládek, jehož pivovár jest na spadnutí, jemuž schází dobrý sklep, zásoby ječmene a chmele. Smutně pohlíží, kterak přiváží hospodští pivo zdaleka, od něho neodbírajíce. Jest tam cukrovarna, kteráž již po dvě léta nevyplácí akcionářům nížádné dividendy. Povolali nového řiditele, jenž slibuje znamenitý výtěžek, pakli zaopatří se nové kotle, Dumontovy roury, Daňkův odpařovací stroj, zásoby buráku a jiných potřeb. Veliká část obchodníků nalézá se v krušném postavení, jelikož sesutím mostu přetržen s městy sousedními veškerý obchod. Pokladnice městská jest od poslední války prázdná; a obecních luk a rozsáhlých pastvin nelze obci rychle a bez veliké ztráty zpeněžití: odkud pomoci? Dejme tomu, že by tam zavítal některý z peněžíků našich s fondem 100.000 zlatých a učinil obci návrh, že odkoupí od ní za příhodnou cenu část pastvin, přijme-li poukázky od něho vydané, kteréž uvolí se ukazateli za peníze vyměnití. Obec svolí a obdrží za 50.000 zl. bankovek. Část věnuje na opravu školy, zaopatření prostředků vyučovacích a získání řádných učitelů; a druhou část na početí stavby mostu.

Pojednou začíná v městečku nový ruch. Rodičové majíce dítky raději pod vlastní dohlídkou, posílají je do školy domácí;

rozkvět školy vábí sem žáky z celého okolí. Mezi tím vyplácí bankér náš správně každé bankovky; úvěr jeho zmáhá se. Sládek dal mu do zástavy několik várek a za bankovky obdržené opravil pivovár, zakoupil ječmen, chmel, stroje a nářadí potřebné. Akcionářům cukrovarny sprostředkoval bankér nové vydání akcií, kteréž ochotně kupuje za bankovky své. Cukrovarna dostavši nových strojů, hojných zásob a prostředků dovozných počíná s nevídaným úspěchem vyráběti. Mezi tím roste úvěr bankérův a rozšiřuje se po celé krajině. Do pokladny jeho plynou peníze ze všech stran, jichž mnohý rád zbaví se, dada přednost bankovkám úplného úvěru požívajícím. Do pokladny jeho plynou též úhrny, kteréž by zůstaly jinak bezúročny. Hospodářů, kteříž by mohli každý sebe nepatrnější peníz zužitkovati, jest velmi málo. Daleko větší část nemohou ze sum těchto těžiti, pokud nevzrostly k jisté velikosti. Tím jsou uvozeni v pokušení ztrávití a zpotřebovati úhrny, kteréž majíce, kde je uložití, jistě by byli uspořili. Nejenom zpotřebou hynou valné sumy; veliká část přichází na zmar ohněm, uschovány jsouce v štěrbinách zdí, v obilí, v slavnících atd. Nejenom úspory hrnou se do pokladny bankérovy. Mnoho tržebníků a kapitalistů má značné sumy v rukou svých určené pro tu kterou koupí, pro ten který obchod, jenž má býti uzavřen na budoucím trhu, vůbec v krátké lhůtě. Pokud jsou úhrny tyto uschovány v skříních, jsou kapitály prázníky, připraveny k výrobě jako voda k mletí před stavidlem v náhonu zastavená. Tu přichází bankér, vyrazí stavidlo a jako voda z náhonu prudkým spádem po žlabu na kola korýtka žene, je otáčí a všecky stroje mlýnské pohybuje, tak proudí kapitály mocným tokem do ústroje výměny, přivádějíce je v pohyb a činnice výrobu hojnou, výměnu živou, obchod všestranným, ruch hospodářský utěšeným. Čím bohatší pokladna, tím více bankovek lze bankérovi vydati. Obec uchází se o novou půjčku k dostavení mostu, kterouž jí poskytují bankovky. Most dostaví se, obchod oživne, živuosti rozkvítají, plní se fondy, z nichž vyplácena mzda dělníků, blahobyť zmáhá se na všech stranách. Či podporou? Dostatkem kapitálů. Všude nové stavby, nové stroje, nové náčiní, a peníze, kteréž ležely mrtvé v pokladnách a skříních, hojně nesou úroky, — kapitálů jest asi za milion, vzkríšených úhrnem 100.000 zlatých. Kdyby bankér peněz svých rozpůjčil cestou dlužných upsání, pomohl by ku kapitálu toliko několika jednotlivcům; nemohl by ale upověchniti úvěr k účelu zaopatření

kapitálu tak všestranného, jako činí pomoci banky své nejenom v městě X ale i v celé okolní krajině. Přímý účinek bank tedy jest, že jako obezřetný hospodář, shromazďuje vodu jinak ztracenou do nádržek, odkudž ji stokami vodi na půdu suchou, svlažuje a zalivaje zahradu, luka a pole, tak též *banky sbírají kapitály prázdníky, rozvádějíce a přivádějíce je na místo potřeby*. Však nejenom přímo

β) Banky upovšechnujou úvěr též nepřimo.

§. 194. α) Množením platidla.

V obci Y není nouze o kapitály a přece není stav její lepší než města X. Přihledněmež, kterak to tu vyhlíží. Rolníci mají naplněné sýpky, půdy a sklepy. Na polích stojí četné stohy. V stodolách jak by nabil. Nemohou ale ničehož prodati; jest málo peněz. Sládek má plný sklep, nemůže ale odbyti ani čtvrt várky, poněvadž sedláci nemají peněz; sládek nemůže jim úvěr dáti, poněvadž též potřebuje peněz. Tamější kolář má zástřešku přeplněnou koly, nápravami, vojemi, trakaři, žebřinami atd.; kovář má zásobu ruchadel, radlic, hřebíků, šroubů atd., žádný nemůže ničehož odbyti — jest málo peněz, a úvěr dáti nemohou, potřebujice okamžitě na vyplácení mzdy. Na všech stranách jsou bohaté podmínky výměny, ale zdroje hospodářství společenského ostávají jako kouzlem nějakým uzavřeny; základní síly výměny: nabídka a poptávka upoutány; vše jako omámeno, v spánku magnetickém pohrouženo. Jak pak, aby poslal tam některý z bankérů hlavního města jednatele, kterýž by promluvil k ostatním takto: Máte-li mezi sebou úvěr, mohly byste si náramně zlepšiti stav svůj, vydá-li každý z vás výrobky své druhému proti upsání, že mu v určité lhůtě zaplatí. Rolník, jenž prodal sládkovi ječmen, proti upsání, nechť vymění je za kola a žebřiny kolářovy a tento za hřebíky a šrouby kovářovy, a kovář nechť kupuje za úpis svůj žito, rolníkovo a rolník radlice a ruchadla od kováře. Již tím velice získáte, jelikož octnou se kapitály na místě potřeby. Však tržbu tuto na dluh lze prováděti toliko mezi sebou. Dále platnosti míti nebude, ne snad k vůli nedůvěře v konečnou výplatu úpisů, nýbrž k vůli obavě, že nebude lze vyměnití rychle výrobky za peníze. Této vadě dovedu odpomoci já. Přineste všecky jednotlivé úpisy a vyměním je za bankovky v celé zemi důvěru požívající.

Svolí-li hospodáři obce Y; jaký bude účinek podniknutí tohoto? Bankovky rozletnou se v obci a kraji a jako nějakou močí čarovnou otevrou se veškeré zdroje hospodářství společenského, oživnou síly nabídky a poptávky. Rolníci mají odbyt na žito, ječmen, pšenici a ostatní plodiny rolí svých; zařizujíce a opravujíce hospodářství svá kupují výrobky sládka, koláře a kováře; bankovky pohanějí výměnu, jako palivo lokomotivu. Rozmnožením platidla upovšechně úvěr; úvěrem podporována výměna; a výměnou blahobyt.

Upovšechnujíce na jedné straně úvěr přímo množením platidla:

§. 195. β) Banky upovšechnují úvěr nepřímo úsporou platidla.

Dejme tomu, že by bylo bez spolupůsobení bank zapotřebí v oběhu toliko o 600 mil. peněz více a čítejme 6% úroky hospodářství společenskému takto ušlé. Za službu, kterouž by nám banky prokázaly poukázkami svými za poměrně nepatrný zisk, platíme ročně 30 milionů. Však nejednáno toliko o zisk s úroky ušlý; mnohem důležitější jest škoda způsobená zastavením výroby, ku kteréžto ohromný kapitál 600 mil. musil by dáti podnět. Ta by vynesla mnohem více než 6%. Kolik závodů průmyslných, železnic, parolodí, spořitelen atd. dalo by se kapitálem tímto poříditi! Mnoho-li dělníků nalezlo by výnosné práce! Jaké hejno prolétářů našlo by příležitosti k nabytí kapitálu a zbavilo by národ starostí o nešťastný svůj osud! Mimo to, jak nepohodlny jsou peníze v obchodu! Jsou hlínou zavěšující se každým krokem na obuv výměny, tížíce a zdržující ji ustavičným počítáním, přepočítáváním, vážením a převažováním. Ne nadarmo říkají, že obchodník anglický odbývá za 1/2 hodiny více nežli francouzský za den. Jest to zcela přirozeno. Angličan umí lépe zužitkovati banky své než Francouz. Anglické oběžné peníze neobnáší třetí díl francouzských. Mohl bych tudíž říci, že „od vynalezení bankovek jest den tržební o několik hodin delší.“ K tomu sluší uvážiti, že výplata zapravená za všechny zásylky jak posílům, posluhům a poštám dělá do roka zajisté hezký úhrn; a mohl bych tudíž říci, že „banka jest nejlacinější pošta a bankovka nejlacinější posel.“ Mimo to známo, že škoda způsobená do roka ošoupaním peněz obnáší asi 1%; což by za 600 v oběhu nacházejících

se milionů činilo 6 milionů zl. Možná tudíž říci, že „banka jest nejšetrnější služkou.“

Výhody tak veliké bankovkami poskytované nalezly velebitelé výmluvného v A. Smithu. Známa jest metafora jeho, an porovnal peníze k silnici, kteráž dovoz píce a obilí zprostředkuje sama nevyrobí ani jediného stébla naproti rozumným výkonům bankovním rázícím cestu ve vzduchu a vracejícím výrobě velkou část silnic, kteréž brzy proměňují se v dobré pastvy a úrodná role. Byť bych s náhledem jeho peníze podceňujícím docela nesouhlasil, nemohu neshodovati se s ním vzhledem k přesvědčení o ztrátě vyplývající hospodářství společenskému ze zbytečného v oběhu množství peněz držení. Banky jsou tudíž z té příčiny, že jimi veliké množství peněz v oběhu usporujeme, hospodářství společenskému nad míru užitečny. Však užitek tento jakož i onen z rozmnožení platidla vyplývající bývá na mnoze lichým z příčin zakládajících se na neshodě prospěchů bankéra a obecnstva. Má-li hospodářství politické před ztrátami z toho vyhlížícími obecnstvo varovati, zapotřebí přede vším, aby poučilo:

○ prospěchu bankéra a obecnstva:

§. 196. α) Pokud se shoduje.

Bankéru, v jehož pokladnici jest za 100.000 zlatých, a jenž těší se úvěru tak rozsáhlému, že mu lze vydati bankovek za 500.000 zl., zapůjčilo obecnstvo 400.000 beze všech úroků, kdežto on jich ukládá na př. na 6 ze sta, an směnky kupuje a draže je prodává, zálohy nebo předplatky na státní papíry půjčuje atd. Proto čím více bankér vydati může bankovek, tím větší jest zisk jeho. Neméně získalo vydáním bankovek obecnstvo. Kdyby byl obchodník kupčil toliko hotovými 100.000 nebyl by skoupil tolik směnek, nebyl by poskytnul tolik kapitálů jako s kapitálem 5 kráté větším. Jelikož bankér nalézá úlohu pro celých 500.000 bankovek, byla by zajisté veliká obchodnictva část při obmezení bankéra na 100.000 musela slevovati na směnkách svých kapitalistům soukromým 8, 10, 12 a více %; nebyli by obdrželi tak snadno zálohy a předplatky na státní papíry; nebyli by ušetřili času a obtíže s čítáním a přenášením peněz spojené; nebyli by uspořili drahokovu placením a přenášením ošoupávaného; nebylo

by závodů, železnic, parolodí, spořitelen, povstalých z peněz bankovkami uspořené; nebyly by silnice výrobě navraceny a proměněny v dobré pastvy a úrodná pole: toho všeho nebylo by bez vydání oněch bankovek. *Záleží tudíž bankérovi na tom, aby vydal, obecenstvu, aby přijalo bankovek co možná nejvíce.* Vzniká nyní otázka, zdali se nedá nejvyšší stupeň tento nějak určit? Poněvadž toliko na důvěře obecenstva, že pokladna banky každý okamžik za bankovku předloženou vyplatí drahokov, zakládá se možnost oběhu bankovek nad zásoby drahokovu, proto jest to životní otázkou banky, aby přílišným zaplavením obchodu bankovkami nedala sama příčiny k zvikláni úvěru, klesání měny a vracení se bankovek k pokladně její. *Velikost úhrnu, v kterémž by jich bez obavy před osudem tímto mohla vydati, musí banka poznati vždy v případě určitém bedlivým pozorováním obchodu a tržby.* S jistotou dá se jenom tvrditi, že se značné množství bankovek do banky nikdy nevrací. Nemyslím toliko na zkázu, k jakéž, jako každá hodnota jiná, přichází roztrháním, spálením, atd. (prospěch zrušený částečně ztrátou jakouž utrpěti jest bance falšováním); myslím též na okolnost mnoholetým pozorováním prokázanou, že nejenom v dobách pravidelného oběhu a za klidu obchodu a tržby, ale i za kleslého v rozhodách úvěru značné množství bankovek z oběhu nevychází. Jsou to úhrny nashromážděné v pokladnách dlužníků, chtějících zvláště v rozhodách bance je vrátiti, jakož i bankovky v ruce hostejných. Tak učí dvacetiletá zkušenost, že v Anglii takovéto z oběhu nikdy nevycházející množství bankovek obnáší přes 14 mil. lib. šterlinků, na čemž zakládá se ustanovení peel'ské bankbill'y, o níž doleji bude promluvíno. Množství platidla zkázou papíru na zmar přicházející jest veliko. Když z oběhu vzato papírové platidlo rakouské z r. 1849—1854, úhrnem asi 795 milionů zlatých, scházelo 7 milionů. Pokud jednáno o užitek, jakýž plyne z užívání tohoto nikdy nevracejícího se kapitálu, není ničádného odporu v prospěchu bankéra čili akcionářů bankovních a obecenstva, vyplývá-li *ztráta od obecenstva utrpěná z povahy látky za platidlo sloužící a není-li možná, hledíc k nákladu a účelu platidla, upotřebiti látky trvanlivější.*

§. 197. β) Pokud přiči se prospěch bankéra a obecenstva.

Jinak má se věc vzhledem k ostatnímu množství v oběhu nacházejících se bankovek. Poněvadž výdělek akcionářů (dividenda) jest

tím větší, čím více banka může udělovati zápůjček; možnost zá-
 půjček v rovném jest poměru k množství uložených v ní deposit, a
 čím více deposit, tím menší jistoty úhrada poskytuje: *odporujou si zále-
 žitosti obecenstva a akcionářů vzhledem ku každé bankovce vydané přes
 úhrn nikdy k pokladně se nevracející.* Aby byly dividendy co možná největ-
 ší, starali se řiditelé bankovní od jakživa o *kolísání měny*, kteréž pro
 akcionáře bývá tím výhodnější, pro ostatní obecenstvo ale tím zá-
 hubnější, čím větší jsou rozměry, v kterýchž se děje. Spůsob,
 jakýmž se tržba taková na úkor obchodu provozuje, jest násle-
 dující. Řiditelé bankovní skoupi nenadále za několik milionů cen-
 ných papírů. Tím jest rovnováha nabídky a poptávky zrušena;
 všude poptávka po cenných papírech, s kterouž nesrovnává se na-
 bídka; papíry rychle vystupují. Tó láká k prodeji jmětele A
 doufajícího, že zase koupí, jakmile měna klesne. Mezi tím hledá
 A, nechtěje nechati platidla nevýrobně ležet, příležitosti, kdež by
 ho výhodně mohl uložit. Súčastňuje se při stavbě železnice, parol-
 lodí, zakládání továrny a jiných podniknutí; a když nabyl po-
 třebného jmění přichází lákán předešlým výdělkem na bursu, aby
 koupil nových cenných papírů. Sotva jich nakoupil, přichází opět
 banka, kteráž svedená dobrým výsledkem tržby předešlé, totiž roz-
 množení deposit a zdánlivým rozmnožením tržebních prostředků,
 zamýšlí nabyti opět za několik milionů deposit a založit na nich
 nové vydání. Takto dává jeden kapitál dvoji úroky. Tržebník
 A těží z platidla strženého za papíry své a uloženého na stavění
 lodí, továren atd. Banka, kteráž skoupila papíry tyto, vydala na
 základě jich novou zásobu bankovek, kteréž tržebníci B, C, D, E
 ukládají též na stavbu železnic, parolodí nebo továren. Následek
 toho jest veškerých obchodů rozpínání a rozprostraňování. Ceny
 vstupujou ustavičně; všude platidla na zbyt. Lidé nedávno ještě
 potřebni očividně bohatnou, svědkové jich štěstí snaží se s nimi
 závoditi; všude kvap, všude chvat; trh domácí nestačí; s cizinou,
 uzavírají smlouvy o rozsáhlá dodání; drahokov hrne se proudem
 ze země; zásoba jeho najednou nestačí: nastane nával bankovek
 k pokladně banky. Tu přicházejí s papíry cennými nejenom ti,
 kdož potřebují drahokovu pro vývoz, nýbrž i s bankovkami tržeb-
 níci D a E, kteří prodavše papírů svých bance, nemohou uložit
 bankovek na železnice, parolodí a továrny, poněvadž vystaveny
 jsou tyto z jmění tržebníků A, B a C. Banka, kteréž úhrady
 očividně ubývá, podává za cenné papíry míň a míň; zvýší dis-

konto; měna klesá; tržebníka A zmocní se strach a prodá za vysoké měny koupené cenné papíry za cenu sebe levnější; utrpěv velikou ztrátu na jmění svém, musí obmezití podniknutí svá; jako A tak se vede na sta a tisíce jiným; obchod vážne; na předešlé naduvání nastává svírání; nepřírozený ruch má za následek dusné parno a bouřku; nejpevnější domy vyklají se v základech svých; na tisíce podnikatelů přichází na mizinu; a pakli podaří se bance vyváznouti z víru, k němuž ji neprozřetelní kormidelníci přiblížili, zapomíná brzy na přestálé nebezpečí a přivolává lehkomyslně nových.

Z té příčiny bylo od jakživa lidí, zastávajících:

§. 198. Obmezování svobody bank.

Pravidelně zastávají hospodářové politici až podnes:

α) *monopolisování bank*. Zavedení jeho má obecnstvo za věc, kteráž rozuměna sama sebou. Jen zpovlovna počíná si zdravější náhled cestu klestiti, a jsou-li, kdož nebojí se zastávati svobodu ostatního bankérství, s hrůzou odvracejí se od těch, kdož odvažují se hájiti absolutní svobodu bankérství *cedulního*. Pokusím se tedy především některé z nich pravé víře nakloniti poukázáním k zlým následkům monopolisování bank vůbec.

1. *Monopolisování bank roste nestálost jejich*. Nejlépe to lze viděti na bance londýnské. Jakmile prošel zákon, zapovídající zřizování bank společnostmi přes 6 údů čítajícími a moc banky soustředěna v rukou několika akcionářů, tu započalo nové hospodářství uvrhující banku opět a opět v rozpaky, nejistotu a úpadky. Dividendy akcionářů, jichž nemovitý kapitál uložen byl na 3%, vymrštěny jsou až na 10%, kterýžto rozdíl získán vyssáváním a vykořisťováním úvěru. Roku 1797 zastaveny jsou platy, načež byly noty banky londýnské skorem 25 let jediným zákonným platidlem anglickým. Roku 1815 obnášely dluhy její (pohledávky v knihách a bankovky obíhající) 39,944.670 mil. lib. št., a hotová zásoba drahokovu, kterýž banka vypůjčila a nezapůjčila 3,409.040 liber. Tu počala banka pohledávky speněžovati a dluhy spláceti. Za dvě léta měla na hotovosti za 11,688.600, kdežto dluhy její sklesly na 28,600000. Tím vzato z oběhu asi 10 mil. lib. a ubráno takto pojednou tělu hospodářství společenského tolik krve, že nastala všeobecná mdloba a klesalo na tisíce domů obchodních. Roku 1819 nařídil parla-

ment předsevzetí placení, čímž uvedeno tisíce zámožných rodin na mizinu. Nebo od r. 1797 zprostředkován veškerý obchod platidlem daleko menší hodnoty nežli mělo před tím. Majitelé pozemků stali se r. 1797 právě o tolik bohatšími, o což platidlo v hodnotě skleslo. Od r. 1797 až do 1819 přešly pozemky jejich do několikáté ruky, až konečně držitelé jejich z r. 1819 našli se zákonem nařídivším předsevzetí placení a způsobivším vstupování měny platidla o polovičku posavadní hodnoty k majitelům platidla v tomtéž poměru, v jakém byli tito r. 1797 k držitelům pozemků. Tenkrát koupeno za pozemek mající až posud hodnotu 100 lib. platidla na 200 lib. svědčícího; r. 1819 koupen za platidlo na 100 lib. svědčící pozemek v hodnotě 200 lib. posavadního platidla. Sluha, úředník, učitel, důchodník, vůbec lidé dostávající službu a důchodek v platidlu stali se pojednou zámožnými mohouce jednou tolik koupiti, nežli dříve. Naproti tomu byli statkáři a rolníci, průmyslníci a tržebníci na mizině, jsouce zavázáni platidlem jednou tak vysoké měny platiti daň z pozemků na polovičku hodnoty posavadní skleslých. Sotva se národ poněkud zotavil od pohromy bankou na sebe uvalené, začalo nové nadouvání, jelikož banka v krátké lhůtě od 1819—1824 deposity (dluhy) své zdvojnásobila. Brzy nastalo opětné svírání a rozhoda všeobecná. To opětovalo se r. 1832—1835 a r. 1837. Byť byly pohromy takto způsobené sebe větší, banka přece vyplácela pravidelně akcionářům hojně dividendy.

2. *Monopolisování bank zmdhají se rozhody obchodní.* (Ličení způsobu, jakýmž vznikají, opírá se o článek Coquelinův: „Opérations d'une banque privilégiée.“ VII. §. 4.) Dejme tomu, že jmění její obnáší 100 milionů, na kterémžto základě počíná vydávati bankovky. Ponechavši si v záloze 40 mil., obohatí trh

bankovkami asi za 50,000.000

penězi „ „ 60,000.000

úbrnem 110,000.000 platidla.

To vynáší úroků 5% 5,500.000

(méně) výlohy asi 500.000

Zbude 5,000.000;

tedy 5% kapitálu.

Rozmnožení kapitálů posavadních o 110 mil. nemůže býti pro tržbu bez následků. Veliká síla kapitálů jest uprázdněna a držitelé

jich hledají, kde jich umístit. Někteří kupují státní úpisy a losy, jiní zase vyvazovací obligace, zástavní listy a jiné cenné papíry; měna značně vystupuje. Valná část peněz nenacházející upotřebení ukládána do banky, čekajíc na lepší příležitost k zužitkování. Úhrada peněžná takto roste a dejme tomu, že rozmnožena o 60 milionů. Obnáší tudíž 100 milionů. Proč by nyní nevydala banka majíc úhradu tak rozmnoženou o několik milionů bankovek více? Vydá-li jich i za 50 milionů, dá se myslit, že nechá 100 mil. drahokovu ve sklepech svých ladem ležeti, mohouc upotřebením jich značně zvýšit dividendu? Pokušení jest příliš veliko a páni řiditelé a správní radové zajisté mu neodolají. Zakoupí tudíž aspoň za 20 milionů cenných papírů zúročných, dejme tomu též na 5%. Přihledněmež nyní, jak to stojí s hospodářstvím jejím.

Bankovek jest v oběhu za 100.000.000,

peněz za 80.000.000,

úhrnem 180.000.000 platidla.

Výnos 5% úroků obnáší 9.000.000

výlohy 800.000

Zbývá 8.200.000

nebo 10¼% na dividendy.

Valné rozmnožení platidla o 70 mil. není pro obchod bez následků. Kapitálů jest nazbyt, úroky klesají tak, že se všech stran hrne se kapitál do banky čekaje na lepší příležitost k uložení výnosnějšimu; úhrada banky roste výše a rozmnožena konečně asi o 56 mil., načež následuje nové vydání bankovek, až počet jich rozmnožen konečně asi na 200 mil. Poněvadž úhrada o 50 mil. narostla, zajisté neodolá správní rada a smilujíc se nad takovým množstvím drahokovu v sklepech prázdnicím, vynese aspoň třetí díl na trh peněžní, tak že z vlastní úhrady nezbyví bancé ani haléře. Úhrada jest ovšem velika, obnášejíc nyní 130 mil. naproti 200 mil. bankovkám; dividendy jsou též znamenity, nebo obnášejí-li výlohy za správu banky celý milion, zbývá z 15 mil. (5% to úroků oběžného 300 mil. kapitálu) 14 mil. čistého výtěžku a tudíž 14% na dividendy. Však hospodářství banky na první pohled tak skvělé, hrozí každým okamžením úpadkem. Podílného žádostiví páni řiditelé vystavěli se správní radou věž na písku, kteráž se první boufkou musí skáceti. Boufka nedá na sebe dlouho čekati. Veliké rozmnožení platidla roznítí znenáhla všestrannou podnikavost;

lid uchvátí pojednou duch zimničné špekulace, kteráž počne úhradu bankovní nemilosrdně ztenčovati. K čemu nechati bance deposit, za něž neplatí buď žádných, neb úroků nepatrných, ana ze všech stran kyne naděje na zužitkování kapitálů? Tu stavěny průplavy, železnice a vodovody a podnikatelé slibujou akcionářům hory doly; tu otvírány poklady uhlí, železa, mědi, drahokovu atd., tam zase společnost k vynalezení nových zemí a což více bývá těch podniknutí, k nimž vábí rozechvěná špekulace. Vše hrne se k bance pro deposity své. K tomu přichází jiná okolnost bance rovněž záhubná. Trh jest platidlem zaplaven, nastává tudíž všeobecné zdražování výrobků. Ceny domácí vystupujou, kdežto zahraničné ostávají si stejnými. Proto klesá vývoz a zmáhá se přívoz. Tím ale roste potřeba drahokovu, tak že ubývá úhrady i s této strany. Úhrada klesá ze 130 mil. na 100, 80, 60. 30 mil. Co počítí? Banka hledá drahokov ze všech koutů, prosí vládu o podporu, obrací se na domácí neb cizé peněžníky, a když vše nadarmo, snaží se vyprodati část cenných papírů, rozuměj že s velikou škodou, a zvýší konečně diskonto neb neeskomptuje valného množství předložených papírů. Tu zaražena pojednou celá řada podniknutí: všude rozkopané příkopy, nedostavené hráze, zahálejší dílnictvo, kácející se obchodní a tržební domy — všeobecná rozhada.

Jiný následek monopolisování bank jest, že

3. *banka těšící se monopolu ráda zakrývá a stává se mrtvým ústrojem pohybujícím se navyklou obratností a zručností bez rozhledu do života obchodního.* Pohledněmež na stav národní banky rakouské od r. 1837 až 1856. Po všecka tato léta podržela banka v půjčkách svých 4% úrokovou míru vzdor nejrozmanitějšímu číslu kolísání a mnohdy záchvatnému drahokovu ubývání. Ani ohled na okolnosti tyto, ani ohromné rozhody doby oné nepřiměly banku ku zvýšení 4% míry úrokové. Uvedené vady monopolu bankovního mívají za následek

4. *prostředkování státu, kteráž bývá mnohdy na úkor nabytým právům.* Uvážíme-li, kolikráte byly již vlády přinuceny, bank monopolisovaných vyručovati, přiročí jim udělovati, předplatků poskytovat atd.; zajisté nebude nikoho, kdož by o vadách bank monopolisování nebyl přesvědčen. K nemenší škodě hospodářství společenskému bývá:

β) *Výsadní bankovek k účelům státním upotřebení.* Nejběžnější způsob, kterýmž stát užívá a vykořisťuje banku k účelům svým jest *půjčka*. Státní půjčky uzavřely všecky mi známé banky monopolisované. Půjčování bankovek nečelí sice proti podstatě bank. Však ukázal jsem, že není lhostejno, kterakého způsobu jsou půjčky bankou poskytované. Půjčovati na krátké lhůty a vůbec za podmínek zabezpečujících splacení v pravý čas, může banka každému, tudíž i státu. Tu není zapotřebí, aby jí stát poskytoval zvláštních výsad. Naopak tím, že státní půjčka přináší bance hojně úroky, jakož i tím, že přispívá nemálo k rozhlášení banky a rozšíření důvěry v správnost její (jelikož stát před ostatními měl ji za hodnu důvěry své), požívá banka nemalé výhody. Že ale banky státní půjčky uzavírající zvláštní těšívají se přízni státní, příčina jest ta, že banky zavazují se k oběti, kteráž dle známého „ruka ruku myje“ neostává bez odměny. Oběť ta záleží v půjčování za podmínek s podstatou a účelem bank se nesrovnávajících, jako v půjčkách splatných buď ve lhůtách příliš dlouhých a v částkách příliš malých, buď za jedné i druhé podmínky. Někdy půjčuje banka státu *na základ*. Někdy přijímá v zástavu státní nezevizitelné papíry, kterýchž jí po vypršení lhůty buď speněžití nelze, buď toliko s velkými ztrátami prodati možná. Vděčnost bývá osvědčována tím, že *zavazuje se stát ku přijímání bankovek u svých pokladnic*. Než jaký to mívá následek?

Jak mile měna bankovek sklesla, nedostává více stát, k přijímání jich se zavazavší, onoho příjmu, na kterýž jest odkázán. Sklesla-li měna ze 100 na 80, neplatí úhrnu přijatých bankovek na 100 mil. svědčících více než 80 mil., kdežto vydání státu nezmenšeno. Jak vyjítí z nesnáze této? Jest na bíledni, že nemá-li hospodářství státní býti zastaveno, nezbyvá, leč aby stát nařídil:

γ) *Nucený oběh bankovek.* To jest oběh založený *na povinnosti každého občana státního přijímati bankovky v hodnotě jich jmenovitě*.

Proč pojišťuje stát bankovkám té které banky nucený oběh? Poněvadž mnozí pozbyvše důvěry k ní nechtěli by přijímati bankovky její co platidlo, a stát octnul by se s hospodářstvím svým v koncích. Možná zlo toto nařízením nuceného oběhu skutečně odvrátiti? Že na čas možná, nelze upřítí; však bohužel děje se to na útraty hospodářství společenského. Nucený oběh nejenom, že ztracený úvěr nevzkřísí, on jej teprvé z kořene vyvrátí. Podryje-li

nařízení nuceného oběhu posavadní úvěr, nelze nikterak odstraniti nutných toho následků. Poněvadž po náhledu obecenstva bankovka nemá hodnoty, na kterouž svědčí, obchází toto zákon nuceného oběhu tím, že nedává za ni tolik hodnot, jako by dalo za množství peněz, na kteréž bankovka svědčí.

Tak přece dostavuje se odceňování bankovky. Kdo má ale z toho největší škodu? Jenom lid. Všickni, jimž vypláceny stálé příjmy, dostávají o to méně, oč klesly bankovky naproti penězům.

Obmezování svobody bankovní, jako monopolisování, udělování výsad, nařízení nuceného oběhu atd. mívá za následek:

δ) *Měny kolísání.* Nebo i v případě vyhlášení nuceného oběhu ostává vždy něco naděje, že zastavení platu bude zrušeno a vyplácení bankovek započne. Vše co přispívá k upevnění anebo oslabení naděje této, vše co připovídá anebo popírá, že stát chce a může vyplácení bankovek předsevzítí, působí na kolísání čísla. Zpráva, že Napoleon hodlá na nový rok neb na svůj svátek Pařížanům sděliti zajímavé novinky, že ruské voje pošinuty jsou na západ nebo na jih, že kníže Gorčakov zaslal nějakou peprnou notu lordu Stanleymu, jest s to pobouřit bursy veškerého světa, zvýšit stržku (disagio) a stlačit ceny papírů. Klesání měny bankovek má za následek zastavení velikého množství zahraničných zakazek tržebníků našich a zmáhání špekulace vývozní. Nebo klesání papíru má v zápětí sdražení veškerých cizích výrobků a obmezení zpotřeby jejich v tuzemsku. Naopak cena práce tuzemská ostává ještě nezměněna, když dávno již sklesla měna bankovek. Proto rozšíření vývozu a obmezení přívozu. Sotva některých obchodů dopořádáno, vyskytne se pojednou nová zpráva, vyvracející dřívější postrach, an prý politikář sekvanský jenom mír hlásal, car vojů svých posud nevyslal, a zpráva o depeši ministra jeho prý zcela jest vymyšlena. Měny okamžitě vystupují. Veškerá špekulace jest obrácena. Ti, kdož počítali na vývoz, musí na mnoze ztráty utrpětí, any zvýšeny jsou veškeré výlohy výroby započaté, kdežto na opak ti, již počítali na přívoz, neočekávaných mají výdělků, mohouce nejenom tímtež úhrnem bankovek většího nakoupiti množství zboží zahraničného, nýbrž prodati je hned za ceny zvýšené. Vedlé těchto náhodou získajících, bohatne kolísáním takovým jistá třída lidí, kteráž vydělává vždycky, ať již prodávají špekulující na vývoz nebo přívoz. Jsou to velcí peněšníci. Třída tato zasvěcena jest v osudy tržby světové, rozesílá služebné ná-

stroje své na všechna znamenitá tržiště, zabezpečuje si důležité zprávy hned z první ruky, udržuje mezi sebou spojení obchodní na celém světě, a může za peníze opatřit si nejdůležitější na obchod účinkování. Mívá již koupeno, když poptávka začíná se ozyvat, a když postrašení jmětelé s papíry na trh se hrnou, mívá již dávno prodáno. Kdežto třída tato vždycky vydělává, trpí neustále třídy ostatní. Vstupuje-li měna musí draž platiti; klesá-li musí dlouhý čas pracovati o mzdě předešlé. Mimo to chudne třída závislá ještě tím způsobem, že kolísání čísla podává podnikateli záminku, aby zvýšil ceny výrobku o risiko s ním spojené. Konečně jest ještě jeden zřetel, z kteréhož vyhlíží škodlivost kolísání měny pro všechny třídy společenské. Veliké výdělky a ztráty, kteréž rozrývají hospodářství společenské jako vlnobití tichou hladinou mořskou, mají za následek zmáhání a rozšiřování ducha lehkomyšlného, odvážného a hazardního; na burse netržno, nýbrž zakládáno; tržebníci neptají se, mnoho-li který vydělal, nýbrž jak velkou sázku vyhrál; dnes boháč, zítra žebrák; dnes pán, zítra sluha; jak nabyt, tak pozbyt: může ostati jed takový bez účinku na povahy jedinců, společnosti a národů?

Kolísání měny se smutnými následky svými není ale posledním zlem, vyplývajícím z omezení svobody bankovní. Nezmínil jsem se ještě o jednom, kteréž bývá stálým průvodčím zákonů nucený oběh nařizujících. Míním totiž:

ε) *Číslo odceňování.* Jak mile zaveden nucený oběh, klesává záchvatně měna bankovek a nesplácí nikdo více dluhů svých penězi, nýbrž volí k účelu tomu čísla lacinějšího. Následek toho bývá úplné z oběhu peněz vytlačení. Naproti tomu staví se vláda marně na odpor. Mnohdy domníváno, že vydatným proti tomu prostředkem býti musí záповěď vývozu peněz a drahokovu. Nehledie k tomu, že vývoz drahokovu při skromné prostoře, kterouž zaujímá, náramně podporuje podloudnictví, utlačuje záповěď tato dvojím způsobem hodnotu bankovek. Předně upozorňuje lid na to, čehož se stát nejvíce bojí, podkopává úvěr, a za druhé musí cizí tržebník, jenž zboží své v tuzemsku za bankovky prodal, při dělání ceny zřetel bráti na to, že papír vyměněný doma pro něho jinou platnotu má, nežli v tuzemsku.

Na tom nebyvá dosti. Vlády (jako rakouská 20. května 1806) zapovídávají roztavování a upotřebení drahokovu k výrobě náčiní a skvostů a ukládávají daň zbraňovací z jich nošení. Úspěch tím

docílený jest pranepatrný v poměru k úplnému tím vyvrácení veškerého úvěru a záchvatnému odceňování bankovek. Čím více tyto ve měně klesají, tím více trátí se peníze z oběhu, tím větší jest nouze o platidlo, tím hojnějšího zapotřebí vydání bankovek, tím nepříroznější poměr mezi bankovkou a úhradou, tím hloub klesá měna jejich, až zase běre se útočiště k lisu bankovnímu.

Proto jest mezi zásadami, kteréž vymáhá:

§. 199. Vzorné hospodářství bankovní,

nejprvnější a nejdůležitější, že:

1. *bankotržba musí požívatí absolutní svobody.* Čím svobodnější jest, tím bujnější rozkvět hospodářství společenského. Dle stupně zásady této uskutečňování jest blahobyť Francie větší než Rakouska, Anglie vyšší než Francouzská, Skotska utěšenější než Anglie, Soustátí Amerického povšechnější nežli Anglicka a Nové Anglie dokonalejší Soustátí Amerického. Jenom přísným zásady této následováním lze předejiti nehodám, jinak nevyhnutelným. R. 1846 zastihla záhubná rozhada Francii. Spůsobem, kterýž nakreslil jsem v §. 198, a), vzrostly eskompt a předplatky banky francouzské z 809 milionů franků roku 1844 na 1294 mil. r. 1846 a dividenda z 9% na 14, 4%. Úhrada obnášela ku konci druhého čtvrtletí skorem 203 mil. fr. Však byla naskrze jměním cizích věřitelů, kteříž směli každý okamžik vybrati deposity čili vlastnictví své. Obojí zlo, totiž prázdňení kapitálu dvou set milionů franků a nebezpečí brozící každý okamžik rozplynutím úhrady (découvertem) bylo by zmizelo pojednou, kdyby byla vláda dala povolení k zařízení banky druhé třeba naskrze dle způsobu první. Veliká část kapitalistů byla by vzala deposity své z banky první zpět a stala se akcionáři banky druhé. Co akcionářům záleželo by jim nejvíce na tom, aby nechali fondy své v úhradě banky své vlastní. Banka první ztrativší značnou část užívaného posud jmění *cizího* byla by bývala přinucena stáhnouti peníze své uložené v státních papírech a hospodařiti jměním *vlastním*. První zlo bylo by zmizelo tím, že valná část kapitálu, ležícího v pokladně banky první mrtva, byla by obrácena bankou druhou ku podpoře obchodu, kterýž by následkem soutěží dvou bank klesajícího diskonta obrovského nabyt rozměru. Však vláda dala přednost prospěchu několika akcionářů, kteříž ku patrné zkáze hospodářství společenského, zvýšili diskonto z 4—5% a pomocí cara a banky anglické

jen stěží zachránili banku před blízkým již úpadkem. Jakou nepřítelkyní jest svoboda bank rozhodám obchodním, svědčí nejlíp výpočet Carey'ův, že od založení první banky v Americe až do roku 1837 byly úpadky okolo čtvrtinu řídčí nežli v Anglicku za tři toliko léta 1814, 1815, 1816 a ztráty obecenstva že byly v poměru k uzavřeným obchodům bezpochyby ještě menší. Čím většího uznání dochází zásada absolutní svobody bank tím blahodárněji lze jim působiti po zásadě, že

2. *nikoliv vydávání bankovek předním jest účelem bank, nýbrž sbírání kapitálů ladem ležících a zúrodňování jimi lukhů společensko-hospodářských.* Bankérství cedulní jest toliko *prostředkem* bankérství depozičního, zástavního a srážecího nikoliv jeho samotíčem. Nikde nenalezla druhá hlavní zásada bankotržby tak skvělého uznání jako v osnově stanov sepsaných p. Langrand-Dumonceau'em pro nový ústav svůj „Société du credit foncier et industriel,“ kdež praví, že nejlavnější snahou jeho jest, aby nahromadil kapitály v zemích takových, kde jich jest nazbyt a tudíž jich lze za levnou cenu dostatí a aby zaopatřeným kapitálem tímto podal jistinu hypotekární tam, kde o kapitály jest nouze.“ Čím více bank, tím důkladněji sbírají a paběrkujou kapitály mrtvé. Aby je přivábily zapotřebí zvýšiti úroky. Soutěž nutí banky, aby učinili seč jsou. Kdežto tudíž hospodářství společenské má na jedné straně tu výhodu, že uloživši peníze do banku vládne ustavičně kapitálem živým, jest zároveň pojištěno proti rozhodám tím, že vzrůst a klesání deposit (dluhů) bankovních opravovány samy sebou. Nebo množí-li se deposity roste dividenda, roste-li dividenda, vybere každý raději deposity a smění za akcie. Proto vypadá v zemi svobody bank totiž v Soustátí Americkém zvláště v Nové Anglii listina akcionářů bankovních zcela jinak, nežli na př. u nás v Rakousku. Dělníci, úředníci, učitelé, kněži, vojáci, ženy, chůvy a služby — všecko jest akcionářem. Na doklad podávám obrazec vyňatý z Coquelina o způsobu, kterýmž bylo rozděleno 11.045 akcií šesti bank v New-Hampshiru.

Ženy	2.438
Dělníci	673
Nájemníci a nádenníci	1.245
Spořitelny	1.013
Poručníci	630
N.	307

Chudobnice	548
Spolky a stát	157
Úředníci státní	488
Námořníci	434
Tržebníci	2.038
Roznášeči	191
Právníci	377
Lékaři	236
Kněži	220
Úhrn	11.045

3. *Ačkoli vydávání bankovek není předním účelem, předce jest prostředkem k dosažení blahodárných účelů bank nevyhnutelným.*

Nebo nemá-li banka práva toho, musí krýti výlohy s bankérstvím spojené zvýšením diskonta a placením *nízkých* úroků věřitelům svým. Dividenda jest pak nepatrná, přitažlivost ku kapitálům po zemi rozprášeným slabá, banka kapitálů ani nesvádí, ani nerozvádí. K čemu mařiti čas chozením do banky a činiti vydání placením provise, když možná právě tolik vytěžiti zakoupením státních papírů? To lze viděti nejlépe na bankách neplatících úroků jako londýnské a nebo nepatrného jako skotské. Hospodáři, kteříž v Nové Anglii nosívají důchodky své do banky, zasílají je v Anglicku do hlavního města, kdež je umísťují jak mohou, jenom ne v bance, již by musili půjčiti zdarma. Proto jest tam centralisace kapitálů, kteráž nemůže vyvinouti se nikde, kde panuje svoboda bank.

Dále vyžaduje zdar bank

4. *aby společnost banku založivší byla ticha, t. j. aby akcionáři sůčastnili se v zisku i v ztrátě toliko z výše vloženého jmění.* Tento způsob společnosti má pro hospodářství občanské i státní dvojí výhodu. Předně mohou jenom takto státi se dobrodružní banky účastnými malí kapitalisti, a za druhé jenom takto lze pojistiti obecenstvo, že bere se více ohled na kapitály než na jména. Pokud není společnost tichou, nelze ubrániti se ani zlořádu stavícímu v čelo společnosti lidí z tak zvaných vyšších kruhů, ani účinku, kterýž mají jistá jména na zařízení správy. Čím skvělejší jména, tím více bývá řiditelů, kněhvedoucích, pokladníků, sekretářů, odhadcův atd. — vůbec dražší správa než-li jest v prospěchu obecenstva (Coquelin). Konečně musí býti hlavní zásadou vzorného bankérství,

5. *aby banka bankéřila vlastním jměním nikoliv deposity.* Banka má hospodařiti vlastním fondem, nikoliv ale jměním ji svěřeným. Ukázal jsem ale, že děje se naopak. Akcionáři bank výsadních považují to za škodu, držeti deposity ve sklepech nedotknuty. Od té doby ale, kdež banka zapůjčila poslední svěřený sobě vklad, připravena jest půda pro rozrodu, kteráž začíná tehda, když věřitelé, jichž zmocnil se postrach, hrnou se k pokladnám banky, aby vybrali deposity. Proto nemohu přisvědčit náhledu James Wilson'a (vyslovenému v díle „Capital, Currency and Banking“ London, 1847), že kapitál bankéřů nemá býti leč nepatrnou částí prostředků, jimiž hospodaří, že bankéřové jsou spíše prostředníky, kterýmiž půjčujeme a vypůjčujeme kapitál cizí, než-li obchodníky těžící vlastními fondy, že kapitál jsoucí ve vlastnictví banků má býti považován spíše za rukojemství obecnstva, svěřivšího rukoum banky jmění své, než za důležitý prostředek jich tržby. Že až posud tak *bylo* z toho nenásleduje že na dále tak *býti má*. Nýbrž blahobyť národní vyžaduje soustavu bankotržby založenou, jak dostatečně dokázáno, na zásadě docela opačné. Banka musí hospodařiti z největší části *vlastním* jměním, z nejmenší *cizím*. To ovšem nelze pokud není vyslovena zásada absolutní svobody bank. Nebo jenom tehda mohou všickni ti, kdož ukládají výtěžek svůj v státních a jiných cenných papírech do bank, obrátiti je na akcie, a státi se spolutržebníky bankovními, kterýmž nejvíce na tom záleží, aby v čas hrozící rozehody jmění své ve *vlastním* závodu ponechali, nikoliv ale, jak až posud bylo, z bank výsadních jmění v *depositech* uložené vybírali a záhubu jich zrychlovali.

HLAVA TŘETÍ.

Spůsoby výměny.

§. 200. Směna a trh.

V nejprvnějších dobách hospodářství společenského děje se výměna tak, že dáváno přímo hodnot za hodnoty. Kdo má nadbytek obilí, vyměňuje ho za dobytek, oděv, ovoce, kovy, a naopak. Děje-li se výměna takto, že se totiž „jeden s druhým o zboží, o plat nebo o jakéžkoli jiné grundy (pozemky) dědičné, zbožiem ji-